

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»
ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНИХ НАУК І СОЦІАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Кафедра психології та педагогіки

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
освітньо-кваліфікаційний рівень - бакалавр

на тему:

«Особливості установок на сімейне життя в юнацькому віці»

Виконала студентка 4-го року навчання,
напряму підготовки
Психологія

Минайлюк Анна Андріївна

Науковий керівник: Чернобровкін В.М.,
доктор психологічних наук, професор

Рецензент _____
(прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою « _____ »

Секретар ДЕК _____
« _____ » _____ 2020 р.

Київ – 2020

Зміст

Вступ	3
Розділ I. Теоретичні основи дослідження проблеми установок на сімейне життя в юнацькому віці	5
1.1 Психологічні особливості сімейного життя	5
1.2 Установки на сімейне життя сучасної молоді	11
1.3 Гендерні установки як детермінанта вибору моделі сім'ї	15
Висновки до першого розділу	20
Розділ II. Емпіричне дослідження особливостей установок на сімейне життя у юнацькому віці	22
2.1 Організація та методи дослідження	22
2.2 Аналіз та інтерпретація результатів дослідження	28
Висновки до другого розділу	38
Розділ III. Програма розвитку усвідомлення установок на сімейне життя і сімейні ролі в юнацькому віці	40
3.1 Особливості побудови програми розвитку усвідомлення установок на сімейне життя та сімейні ролі в юнацькому віці.	40
3.2. Програма розвитку усвідомлення установок на сімейне життя та сімейні ролі для юнаків та дівчат.	44
Висновки до третього розділу	49
Висновки	50
Список використаних джерел	52
Додатки	58

Вступ

Актуальність теми дослідження. Актуальність теми несе за собою дуже важливе значення як теоретичне так і практичне, і вже довгий час не тільки не втрачає своєї актуальності, але стає все більш важливою для соціально-гуманітарних наук. Аналізуючи соціально-психологічні установки на сімейне життя і корінь їх формування, можна пояснити проблеми, які виникають у сімейних відносинах, знаходження порозуміння з протилежною статтю, розвитку сім'ї і окремої особистості. Будучи невід'ємним атрибутом життя людини, дані установки відіграють велику роль у формуванні особистості відношення до сімейного життя, та є фундаментом у виборі моделі сімейних відносин для побудови своєї майбутньої сім'ї. Незважаючи на те, що підготовка до шлюбу та створення сім'ї є затребуваним питанням в суспільстві, у соціально-психологічних науках з цього приводу існує багато не вирішених проблем. Багато положень створених радянською педагогікою в ідеологічній системі з питань виховання сім'янина, на сьогодні виявляються не актуальними. У пострадянських країнах існує проблема психологічної готовності до створення сім'ї, яка набула найбільшої гостроти протягом останніх декількох десятиліть. Через таке становище, є необхідним дослідити зовнішні та внутрішні механізми формування сімейних відносин. Одним із таких механізмів є установка на сімейне життя. Не дивлячись на збільшений інтерес соціально-гуманітарних наук, тема є все-таки не достатньо вивченою. Актуальність теми і зумовила її вибір.

Об'єктом дослідження є сімейні установки.

Предмет – особливості впливу установок на сімейне життя

Мета – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити особливості установок на сімейне життя у період юнацького віку, а також розробити психологічну програму

Гіпотезу дослідження склали припущення про те, що:

1. Сучасні юнаки та дівчат мають виражену орієнтацію на егалітарний тип сім'ї;
2. Існують відмінності в статево-рольових і сімейних орієнтаціях юнаків та дівчат.

Завдання роботи:

1. Розкрити психологічний зміст установок на сімейне життя в юнацькому віці.
2. Емпірично дослідити вплив установок на сімейне життя у період ранньої та пізньої юності.
3. Визначити переважаючі установки на сімейне життя в юнацькому віці.
4. Розробити програму розвитку усвідомлення установок на сімейне життя та сімейні ролі у юнаків та дівчат.

Наукова новизна дослідження полягає в уточненні понять «установка», «установка на сімейне життя»; в доповненні відомостей про установки на сімейне життя у період юнацького віку.

Практична значущість роботи полягає у можливості використання результатів дослідження сімейними психологами з метою розвитку усвідомлення установок на сімейне життя та сімейні ролі у період юнацького віку.

Розділ І. Теоретичні основи дослідження проблеми установок на сімейне життя в юнацькому віці

1.1 Психологічні особливості сімейного життя

Для аналізу теоретичних основ дослідження проблеми установок на сімейне життя в юнацькому віці ми будемо використовувати такі праці: «Цикл розвитку сім'ї» Ю. Альошиної, «Первинний нарцисизм і первинна любов» М. Балінта, «Відносини любові. Норма і патологія» Ф.Кернберга, «Психологія сімейно-сексуальних дисгармоній» С. Кратохвила, «Психологія любові» Н. Купріянич, «Залежність: сімейна хвороба» В. Москаленка, «Сім'я і як в ній уціліти» Р.Скінера, «Сім'я і її динаміка» М. Уедела, «Психологія юнацького віку» І. Кона та інші [3; 6; 21; 22; 23; 29; 37; 48; 55].

Існує досить багато підходів до розуміння сімейного життя та шлюбно-сімейних відносин. У нашій роботі ми будемо розглядати саме ті, які стосуються соціально-психологічних особливостей сім'ї та шлюбу.

Розглянемо поняття про сім'ю та сімейне життя. У соціально-психологічному визначенні сім'я - це соціальний інститут, основа якого подружній союз та ведення домогосподарства, який має родинні зв'язки. Під подружнім союзом мається на увазі спільне проживання та зареєстрований законом шлюб. А ведення домогосподарства може включати в себе різні аспекти домашніх справ та обов'язків, які подружжя мають розподіляти між собою. До родинних зв'язків можна віднести відносини між чоловіком та дружиною, батьків та дітей [9].

«В основі сім'ї лежать шлюбні відносини, в яких знаходять прояв як природна, так і соціальна природа людини, як матеріальна (суспільне буття), так і духовна (суспільна свідомість) сфера соціального життя. Суспільство зацікавлене в стабільності шлюбних відносин, тому воно здійснює зовнішній соціальний контроль за оптимальним функціонуванням шлюбу за допомогою

системи громадської думки, засобів соціального впливу на індивіда, процесу виховання» [4, с.57].

Якщо ми аналізуємо сім'ю як об'єкт потреб особистості, можна звернутись до одного з визначень, яке є досить актуальним і звучить так: «сім'я - це група, яка задовольняє потреби своїх членів. Ці потреби найбільш успішно задовольняються в унікальній взаємодії конкретних людей» [1, с.94]. Можна сказати, що таке визначення виходить з психології потреб людини, воно є дуже вузьким стосовно сімейного життя, але водночас влучним, оскільки задоволення базових потреб людини є надзвичайно важливим та надає впевненості особистості. Сім'я дозволяє задовольнити потреби, що лежать в основі розвитку особистості. Найбільш відомою класифікацією потреб особистості є запропонована теорія особистості А. Маслоу. Згідно даній теорії, існує п'ять груп потреб, які об'єднані в ієрархічну ланку.

Перша група - це фізіологічні потреби, тобто потреби у їжі, сні, житлі, відпочинку, сексі та інші. Для задоволення таких потреб у сімейних відносинах, існують спеціальні умови, а саме, територія сумісного проживання, сексуальні відносини між подружжям.

Друга група - це потреби у безпеці та захисті. До них можна віднести почуття стабільності, правильної організації життя для особистості та уникнення ситуацій, пов'язаних зі страхами. Для цього люди повинні будувати для себе та для дітей стабільний графік кожного дня.

Третя група - це потреба любові, інтимності та прив'язаності. Особистість задовольняє таку потребу завдяки особливому емоційному зв'язку. Сім'я повинна створити умови, в яких дитина буде почувати любов та психологічний комфорт. Створюються емоційні зв'язки та почуття прив'язаності завдяки особливим інтимним стосункам між батьками та дитиною. Якщо таких умов немає, у дитини розвивається депривована потреба у любові, в майбутньому вони не здатні встановлювати глибокі близькі стосунки.

Четверта група - це потреба у повазі та самоповазі. Сім'я повністю повинна задовольняти дану потребу як прямо так і опосередковано. Пряме задоволення

потреби в повазі задовольняється, коли всі члени сім'ї відчують свою значимість та кожен знає свою пряму соціальну роль та місце, а також має можливість впливати на сімейну систему [30].

Остання особлива потреба – потреба у самоактуалізації. Така група особлива через те, що така потреба є не у кожного, а за останніми дослідженнями лише у 1-2 % населення. Потреба у самоактуалізації - це потреба у максимальному розвитку та реалізації свого творчого потенціалу. Діти, які виховуються у люблячій та дружній сім'ї, та в безпечній атмосфері, де вони можуть більш вільно себе поводити та реалізовувати свої бажання, в такій сім'ї зазвичай розкриваються здібності не тільки дітей, а й усіх її членів. Такі діти можуть стати самоактуалізованими особистостями.

«Можна відзначити, що суб'єктивна цінність сім'ї визначається тим, наскільки існуючі в ній взаємини дозволяють відтворювати емоційно-значущі для людини ситуації. Ці ситуації дозволяють їй переживати ті чи інші бажані і звичні для неї стани. При тому, що для одних людей в цій ролі виступатимуть позитивні, конструктивні стани і емоції (наприклад, такі, як ніжність, радість, злиття, близькість), а для інших - негативні, деструктивні стани і емоції (такі, як гнів, образа, провина, страх). Саме тому можуть створюватися і довго існувати сімейні союзи, всередині яких подружжя створюють умови для взаємного задоволення так званих «невротичних потреб». Наприклад, дружина дозволяє чоловікові відчувати себе час від часу безтурботною, не контролюючи себе «дитиною». Така поведінка чоловіка, в свою чергу, дозволяє дружині реалізувати її приховану потребу в домінуванні і моральну перевагу над чоловіком» [30, с. 16].

Поведінка особистості у сім'ї реалізує основні важливі потреби такі як - потреба в шлюбі, сексуальну потребу і потребу в дітях, і батьківстві, які загалом характеризують потребу в родині [5].

Співвіднесемо поняття про шлюб та сім'ю. У щоденній свідомості людей поняття «шлюб» і «сім'я» можуть означати майже одне й те саме, але в науці прийнято проводити між ними межу. У першому терміні висвітлюються

соціально-правові аспекти сімейно-родинних відносин. Шлюб є рівноправним союзом, що укладений з певним дотриманням порядку та умов, які встановлені законом, що регулює відносини між статями. Чоловік і жінка виступають в ньому і як особистості, і як громадяни держави. Перш за все, соціальний характер шлюбу можна охарактеризувати по публічній формі його укладення, в суспільством, яке контролює вибір шлюбних партнерів, та в успадкуванні сімейного майна [17].

На сьогоднішній день, майже в усіх випадках шлюб є добровільною дією людини, союзом між чоловіком та жінкою, який є взаємною домовленістю в результаті любовних відносин або взаємовигідним договором. Людина є соціально захищеною через правову охорону шлюбу. Але, наскільки нам відомо, далеко не усі пари, які знаходяться у любовних або сексуальних відносинах схильються до узаконення їх відносин. Особливо, це є досить популярною тенденцією на сьогодні.

Поняття «сім'я» призначене для характеристики вже складної системи взаємин подружжя, їх дітей, та інших родичів. Наведемо традиційне визначення даного поняття, що зустрічається в багатьох довідкових виданнях. Сім'я - це соціальна спільність або мала група, одна з найважливіших сфер організації особистого життя, що ґрунтується на подружньому союзі, та родинних зв'язках. У відносинах між чоловіком і дружиною, що мають багато аспектів, між батьками і дітьми, братами, сестрами, іншими родичами, що проживають на одній житлоплощі разом і ведуть загальне господарство. Але, вносяться корективи в традиційне розуміння сім'ї. Зокрема, розвивається регулярно-роздільний шлюб, що має на увазі роздільне проживання подружжя протягом тривалого проміжку часу [34].

Багато фахівців використовують визначення сім'ї, запропоноване А.Г. Харчовим: сім'я - це історична, конкретна система взаємин між усіма членами родини, тобто, між подружжям, між батьками і дітьми, це мала соціальна група, члени якої пов'язані між собою шлюбними та батьківськими стосунками,

спільним побутом і взаємною моральною відповідальністю, що є необхідною для соціуму задля фізичного та духовного відтворення населення [цит. за 30].

Якщо проаналізувати декілька визначень сім'ї, можна виділити основні важливі характерні моменти. По-перше, сім'ю можна назвати малою соціальною групою, оскільки вона потрапляє в найменший елемент соціуму і відрізняється тим, що вона має свій інтимно-особистісний характер взаємовідносин. По-друге, сім'я є одним з найбільш стабільних соціальних інститутів, але попри це змінюється з відповідними змінами у суспільстві. По-третє, як основну потребу суспільства виконує сім'я - це репродуктивна та виховна функція для продовження людства, тому сім'я є соціально необхідним інститутом.

Шлюб як один із компонентів сімейної системи, відносять не тільки до задоволення сексуальної потреби. Уся сімейна система має дуже багато компонентів та різні напрямки, та сфери. Сімейна система - це перш за все, системність, в яку входять більшість життєвих сфер самої особистості, що зачіпає і сферу праці, і переживання емоцій, що проявляються кожен день по-різному. По основним життєвим цінностям та орієнтирам партнерів можна судити про їх сумісність та те, наскільки повноцінно вони зможуть ділити їх сумісне життя, та життєві ситуації, та «насичувати» сімейні стосунки [7].

Сім'я орієнтується на реалізацію основних функцій, які були сформовані суспільством протягом тисячоліть, через них можна зрозуміти основний зміст даної соціальної групи. Виходячи з цього, наведемо основні функції сім'ї. «Говорячи про функції сім'ї, слід пам'ятати, що мова йде про соціетальні результати життєдіяльності мільйонів сімей, які виявляються на рівні суспільства, мають загальнозначущі наслідки і характеризують роль сім'ї як соціальний інститут серед інших інститутів суспільства. Важливо підкреслити, що це - функції суспільства, закріплені за спеціалізованими на їх виконання інститутами, і тому у кожного з інститутів є функції, що визначають унікальність, профіль даного інституту, і функції, які супроводжують дію основних. Не можна ділити функції сім'ї на головні і другорядні, всі сімейні функції - головні, проте необхідність вказати серед них на ті особливі, які

дозволяють відрізнити сім'ю від інших інститутів, призвела до виділення специфічних і неспецифічних функцій сім'ї» [5, с.67].

Під специфічними функціями маються на увазі ті, які показують нам сутність сім'ї та її особливості як соціального явища. До таких ми можемо віднести - репродуктивну функцію, тобто продовження роду, екзистенційну функцію, тобто соціальний та емоційний захист членів своєї сім'ї, та виховну функцію, тобто виховання дітей. Усі перераховані функції залишаються сталими відповідно до будь-яких змін у суспільстві. До неспецифічних можна віднести накопичення і передача власного досвіду, організація відпочинку з турботою про здоров'я членів сім'ї, домогосподарства, та власне створення такої обстановки у сім'ї, яка була б комфортною та сприяла знаттю напруги усіх її членів.

Завжди залишається соціальна потреба у сім'ї як у соціальній формі організації й соціалізації дітей через те, що, суспільство завжди потребує відтворення населення. При тому, у що такій специфічній формі, що реалізація цих соцієтальних функцій відбувається за умови особистої вмотивованості індивідів до сімейного способу життя - без зовнішнього примусу і тиску [38].

Також додатково до вище перерахованих функцій сім'ї психологи додають ще деякі.

Комунікативна функція - члени сім'ї комунікують з навколишнім світом, саме в сім'ї відбувається отримання першого досвіду комунікації, придбання перших навичок спілкування. Вплив сімейного настрою та обстановки в середині сім'ї на характер її взаємодії з навколишнім світом та на світосприйняття, спільний духовний розвиток.

Економічна функція - ведення членами сім'ї загального господарства. Формування міцних економічних зв'язків між ними. Норми сімейного життя включають обов'язкову допомогу і підтримку кожного члена сім'ї в разі, якщо у нього виникають економічні труднощі. Суспільне виробництво засобів до життя, відновлення витрачених на виробництві сил своїх дорослих членів. Наявність свого бюджету, організація споживчої діяльності [43].

Емоційна функція - цю функцію можна назвати функцією емоційного задоволення членів сім'ї, задоволення потреби у повазі, симпатії та психологічному комфорті. Якщо така функція буде відсутня в сім'ї це частіше за все може спричинити емоційні та психологічні труднощі у взаєминах між членами сім'ї. Також дана функція сприяє емоційній стабільності членів суспільства та підтримці психічного здоров'я суспільства.

Функція соціалізації - сім'я це перша соціальна група особистості, тому саме в ній починається соціалізація особистості. Тому, якщо така функція буде ігноруватись сім'єю, особистість може погано адаптуватись в майбутньому до інших соціальних груп.

1.2 Установки на сімейне життя сучасної молоді

С точки зору психологічної науки, важливим фактором ефективного функціонування сім'ї та виконання усіх функцій є сімейні установки та цінності. Формування таких цінностей та установок людини відбувається під впливом багатьох факторів. Основними факторами формування сімейних установок є: менталітет нації, сім'я батьків, освітнє середовище і середовище масової інформації.

Що мається на увазі під поняттям сімейна установка. Ми підемо спочатку від першого слова, поняття - установка. Установка - це стан психологічної готовності до певної поведінки, основою якої є минулий соціальний досвід. Сімейна установка особистості - це певні уявлення особистості про шлюб та сімейне життя, що визначає стан готовності до створення сім'ї і її поведінку у шлюбно-сімейних відносинах [27].

Сімейна установка, як модифікація цілісного індивіда, визначається внутрішніми (це можуть бути актуальні потреби, минулий досвід, будь-які особистісні особливості в широкому розумінні індивіда) і зовнішніми (конкретна ситуація, певні обставини) факторами, тобто може відображати не тільки сьогодення і минуле, а й майбутнє. «Формування установок щодо сім'ї починається ще в дитинстві і активно відбувається в молодості, в тому числі під

впливом ситуації у власній родині, загальнокультурних цінностей і норм, економічної і політичної обстановки в місті і країні в цілому. Далеко не завжди у молоді формуються сприятливі для суспільного розвитку установки в сфері сім'ї, що призводить до розлучень, співжиття, падіння народжуваності» [46, с. 320].

Сімейні установки розглядаються в трьох аспектах: когнітивному, емоційному і конативному. Когнітивний аспект установок виражається в тому, що людина знає, думає про сім'ю, які має уявлення з цих питань. Емоційний - в позитивних чи негативних відчуттях і емоціях по відношенню до сім'ї. Конативний - в готовності, намірах вчинити певні дії по відношенню до сім'ї, створення сім'ї [41].

Найбільш цінними для молоді в уявленнях про ідеальний шлюб стають: довіра, повага один до одного, взаєморозуміння, прив'язаність, любов та ніжність [53].

Дослідники виділяють основні фактори, що обумовлюють рольову поведінку кожного з подружжя: минулий досвід (якість батьківського шлюбу), мрії, які виникають стосовно шлюбу і образу майбутнього чоловіка або жінки, якість взаємовідносин партнерів до моменту, коли вони вступають в шлюб, соціальне оточення подружжя, особистісні чинники (особливості характеру, та виховання, рівень освіти, соціальне оточення в дитинстві, національність), розподіл ролей в даній сім'ї, основні сімейні цінності, підпорядкованість яких розвивається протягом життєвого циклу сім'ї, що відображають зміни вагомості її функцій. Рольова поведінка реалізується через втілення подружжям їх ролей в шлюбі [49].

На сьогоднішній день в сучасному світі можна виділити такі основні типи сім'ї: патріархальна сім'я, нуклеарна сім'я, материнська сім'я.

Патріархальна сім'я - такий тип сім'ї вважається одним із найпоширеніших. В таких сім'ях на чолі стоїть чоловік, він вирішує усі головні питання сам та несе відповідальність за прийняття важливих рішень. Також він є головним у питанні розподілу сімейного бюджету, навіть якщо дружина

заробляє більше за нього. В основному усі домашні справи виконує дружина, але вона знаходиться у підпорядкуванні у чоловіка. Діти в такій сім'ї також підпорядковуються батькам та не є вільними у своїх діях. Такі типи сімей зустрічаються досить часто і в наші дні, особливо в країнах, в яких більшість людей сповідують таку релігію як іслам [16].

Нуклеарна сім'я - це сім'я, яка складається з подружжя та дітей, або тільки з подружжя. При цьому, на першому плані постають відносини у родині між подружжям, та багато уваги приділяється саме побудові відносин. Тут не беруться до уваги відносини між представниками різних поколінь. Для такої сім'ї характерними є взаємоповага та допомога один одному, що є головною відмінністю від патріархальної сім'ї. Такі сім'ї, в яких подружжя розлучилися, або сім'я, в якій хтось із подружжя помер, та один із них залишився один виховувати дитину або декілька дітей, також є нуклеарним типом сім'ї.

Материнська сім'я - це та сім'я, в якій мати дитини не перебувала у взаєминах з батьком дитини, або сім'я, в якій жінка заздалегідь планувала народити дитину для себе, та виховувати без батька. Часто так роблять зрілі жінки, яким не вдалось побудувати повноцінну сім'ю та вийти заміж [18].

Розглянемо основні типи сучасної сім'ї в залежності від поділу обов'язків. Вони існують трьох типів та основою їхнього поділу є сімейні ролі. Сімейні установки, в свою чергу, слугують базовими поняттями для пояснення сімейних ролей.

Традиційна сім'я. Така сім'я характеризується чітким поділом сімейних ролей, коли жінка виступає в ролі матері та господині, а чоловік виконує роль забезпечення сім'ї. При цьому жінка повністю економічно залежить від чоловіка, він відповідає за прийняття рішень у сім'ї, має високий авторитет у дітей.

Егалітарна сім'я. Такий тип сім'ї є сучасним та модернізованим. Головною характеристикою тут є рівний поділ обов'язків та рівноправність усіх членів сім'ї. «Особливостями егалітарної (модернізованої) сім'ї є: а) егалітарний (рівноправний) розподіл ролей, б) демократична структура лідерства, в)

егалітарна концепція життя, тобто норми рівності чоловіка і жінки як в родині, так і за її межами» [44, с.83].

Проміжна сім'я. Проміжний тип сім'ї має змішані ознаки традиційної та егалітарної сім'ї. Тобто, в одних аспектах ролі можуть розподілятися як у традиційного типу сім'ї, а в інших ролі можуть виконуватись і чоловіком, і дружиною порівну.

Психологи стверджують, що дуже часто причиною звернення подружжя за психологічною допомогою до психолога є розладом рольової поведінки подружжя, які проявляються: у суперечливості вимог партнерів, що пред'являються виконавцю певної ролі; неузгодженість різних ролей, що виконує одна і та ж людина (жінці складно поєднати професійні, батьківські та подружні обов'язки), незадоволенням потреб чоловіка сукупністю ролей, які він виконує в сім'ї (чоловік попри реалізацію їх сімейних ролей, очікують прояв любові від дружини, та реалізації його потреб в шлюбі); розрив між виконуваними ролями та об'єктивними можливостями людини (його особистісні особливості, характер, хвороба та інші), задоволенням власних потреб, що не забезпечують задоволення потреб інших членів родини (послаблення емоційної напруги, яка досягається через шлях «зігнання» агресії на іншому члені родини) [50].

Досить велику роль грає готовність особистості до вступу у шлюб. Готовність до шлюбу - це ціла система соціально-психологічних установок особистості, яка визначає емоційно-психологічне ставлення до способу життя, цінностей шлюбу. Психологічну готовність до шлюбу в цілому можна визначити як особливий внутрішній стан особистості, почуття необхідності в розвитку своїх якостей як сім'янина. За таких умов фахівці досить мало вивчають внутрішні механізми та аспекти готовності до шлюбу, особливо шлюбно-сімейні установки. Л. Б. Шнейдер вважає, що правильне розуміння молоддю ролі сім'ї та шлюбу є одним з аспектів проблеми формування психологічної готовності до сімейного життя, що пов'язано з деякими властивостями формування у них установок, орієнтації на вступ до шлюбу [59].

1.3 Гендерні установки як детермінанта вибору моделі сім'ї

В умовах відходу від традиційного розуміння жіночності та мужності, вивчення взаємозв'язку гендерних установок особистості та вибору моделі її майбутньої сім'ї, набуває особливого значення.

За словами, Е. Моєра існують відмінності мозку у жінок та чоловіків, про що він пише у своїй роботі «Стать мозку: реальні відмінності між чоловіком і жінкою» [36].

Як різновид соціальних установок, гендерні установки у своїй структурі мають три компоненти. Когнітивний компонент - уявлення, думки індивіда про гендерні ролі і їх особливості, усвідомлення змісту ролі, афективний компонент - емоційний стан, що відображає ставлення до прийнятих норм та правил рольової поведінки, конативний (поведінковий) компонент - моделі поведінки, властиві певній гендерної ролі та регуляція цієї поведінки. Основна ідея змісту гендерної установки - готовність вести себе певним чином відповідно до норм і правил особистості, щодо статевої такої поведінки, яка є характерною для чоловіків і жінок як представників соціальних груп [13].

Існує декілька поглядів на проблему вибору – у вітчизняній соціальній психології та у зарубіжній. Якщо розглядати з позиції вітчизняної психології, вибір виявляється в контексті конкретної діяльності, професійного самовизначення, прийняття рішення, мотивів, цілей і цінностей. У зарубіжних авторів - вибір представляється як прояв внутрішньої природи особистості, що формується та закладається ще в ранньому віці, і які є реалізацією життєвого стилю і рухом на шляху здійснення суспільно корисної діяльності, а також результат її взаємовідносин з батьками, особливостей захисних механізмів, завершених або незавершених стадій психосексуального розвитку особистості, необхідний компонент кожного моменту людського життя, в якому відбувається вибір між розвитком і безпекою [14].

«Сім'я є мікрофактором, що обумовлює специфіку соціалізації. Ми розглядаємо батьківську сім'ю (гендерні контакти батьків, моделі гендерного рольової поведінки) як соціально-психологічний чинник вибору. При цьому онтогенетичний аспект соціалізації передбачає, що соціальний досвід конкретної особистості специфічний і залежить від цілого ряду умов» [24, с.76]. Тоді досвід особистості ми визначаємо як психологічний фактор вибору.

В той же час, особистість знаходиться і під впливом макрофакторів таких як: суспільство, культура, держава, країна. Гендерні норми та установки такі як маскуліність та феміність, що диктує нам культура того суспільства, в якому виховується особистість - є соціокультурним фактором. Як зазначає І.С. Клецина, що від інших типів гендерних відносин, міжособистісні гендерні відносини відрізняються наявністю багатої емоційної складової. І це говорить про те, що можна виділити афективний аспект взаємовідносин, тобто особистісні переживання людини з приводу її взаємозв'язків, що і є представленням її уподобанням особистості у виборі [24].

У родині реалізуються гендерні контракти як приписи виконання гендерних ролей, тобто специфіка гендерних відносин. А під поняттям гендерних контрактів мається на увазі – домінуючий тип гендерних відносин, наприклад: базовою гендерною згодою для жінки - є контракт «домогосподині», а для чоловіка - «годувальник». Можна припустити, що основні три компоненти міжособистісних відносин: когнітивний, афективний і конативний присутні і в подружніх відносинах. Але проявляються вони в реальних діях і залежать від афективного, і проявляються як доброзичливість або недоброзичливість, допомога або відсутність допомоги [8].

За допомогою аналізу впливу факторів на вибір практик гендерної взаємодії, дослідники визначають наступні критерії і взаємозв'язок з моделями сім'ї: 1) ієрархія влади (рівноправність, симетричність або матріархальність чи патріархальність, влада чи підпорядкування); 2) гендерні функції і ролі (стереотипність, жорсткість або гнучкість, мінливість); 3) організація сім'ї (складна або проста); 4) реалізація членами сім'ї її функцій (всі життєві функції

зосереджуються в сім'ї, домашня зайнятість жінок або їх функції поділяються між соціальними інститутами і сім'єю); 5) характер репродуктивної поведінки (нерегульований і вільний або запланований і регульований) [20].

«Ситуація вибору моделі сім'ї є емоційно забарвленою, тобто супроводжує процес спілкування в ході якого складаються міжособистісні стосунки» [19, с.93]. Об'єктивний аспект гендерних відносин в сім'ї відображається в виконанні сімейних ролей, розподілу домашніх обов'язків, прийнятті рішень. Ми розглянемо дві основні моделі гендерних сімейних відносин: партнерська і домінантна.

Під моделлю сім'ї розуміється «система гендерних відносин (тип гендерного контракту) в сукупності гендерних ролей (на основі інтеріоризації особистістю базових соціальних установок) в процесі первинної соціалізації в батьківській родині і функцій, ієрархії влади, структури, участі членів сім'ї у виконанні її функцій, характеру репродуктивної поведінки» [19, с. 11].

Вибір моделі сім'ї (партнерської або домінантно -залежної) ми визначаємо як вироблення певних гендерних установок на основі гендерного досвіду особистості, отриманого в батьківській родині. На вибір моделі сім'ї впливають соціокультурний, соціально-психологічний та психологічний фактори. Соціокультурний фактор - це суб'єктивна оцінка традиційно чоловічої або жіночої сутності моделі. Соціально - психологічний фактор пов'язаний з впливом сім'ї та значущих інших особистісних факторів. Психологічний фактор визначає зумовленість вибору шляхом впливу особливостей менталітету, характеру індивіда, наявності звичок робити усвідомлений вибір. За таких умов, в сім'ї як соціальному інституті здійснюється цілеспрямована соціалізація, але з розвитком особистості включається, і в інші об'єднання людей (референтні групи), де здійснюється її глобальна соціалізація. Це дозволяє припустити, що гендерні установки можуть змінюватися і під впливом багатьох інших факторів [42].

Залишається нерозкритим питання адекватності вибору, тобто його узгодженість з інтересами і можливостями особистості, відповідності вибору

конкретній життєвій ситуації. Оскільки гендерні установки як диспозиції особистості виконують певні функції: інструментальну, его-захисну, вираження цінностей і організації знань, доречно припустити, що адекватність вибору пов'язана з можливістю адаптації особистості до ситуації і соціуму, з можливістю уникнути осуду і заслужити схвалення. Виходить, що адекватність вибору, його відповідність інтересам і можливостям особистості можна розглядати в умовах загальної значимості як форми порівняння альтернатив вибору. Загальна значимість при цьому виражається в орієнтації особистості на дії, мрії та емоції при виборі конкретної моделі сім'ї. Вибір моделі сім'ї відбувається за умов, неоднозначного бачення однієї ситуації різними людьми, визначається соціальною та культурною особливістю конкретного суспільства, а також конкретної особистості [20].

Згідно диспозиційної концепції ми визначили гендерні установки як «базові соціальні установки». Вони формуються на основі потреб в міжособистісному спілкуванні, ті, що задовольнятимуться в сім'ї. Гендерна установка висловлює нахил суб'єкта певним чином реагувати на ті чи інші явища. Це як система уявлень, оцінок об'єктів, а також готовність діяти по відношенню до них певним чином. Установки по відношенню до моделі сім'ї містять інтерпретацію суб'єктом гендерних значень і вимог, афективного до них ставлення і певний рівень готовності слідувати прийнятим і схваленим гендерним звичаям.

В емпіричному плані гендерні установки являють собою суб'єктивне обґрунтування того, чому необхідно дотримуватися гендерної ролі, і вказівка на те, яким слід бути в гендерній моделі поведінки. Тобто гендерні установки визначають обґрунтування і зміст гендерного вибору. Гендерні установки надають визначальний вплив на гендерні атрибуції суб'єкта, як обґрунтуванням суб'єктивно значущих причин гендерної поведінки, так і оцінним ставленням до окремих гендерних значень і вимог. Однак конкретний характер такого впливу не є однозначним і очевидним і вимагає спеціального дослідження. Актуалізує потребу спілкування тривала ситуація міжособистісного спілкування в малій

групі. Вибір, таким чином, обумовлюється певними установками, що реалізуються згодом у певній соціальній поведінці особистості. При цьому установки утворюються на базі оцінки соціального об'єкта (модель сім'ї) і окремих соціальних ситуацій (гендерні відносини, процес комунікації). У той же час вони висловлюють ставлення або схильність до моделі сім'ї як соціального об'єкта, а спрямованість можливої поведінки визначається досвідом соціалізації особистості.

Отже, ситуація вибору моделі сім'ї непросто безпосередня предметна ситуація, а більш широка ситуація соціальних зв'язків і відносин особистості, що реалізуються в сім'ї. Вибір моделі сім'ї (як вироблення рішення на основі переваг і гендерного соціального досвіду особистості) - цілісна система свідомих, виборчих, індивідуальних зв'язків особистості і різних сторін об'єктивної дійсності. Визначаючи пріоритет чинників вибору моделі сім'ї, ми вважаємо, що соціально-психологічний фактор (батьківська родина як первинне середовище) має найбільший вплив на формування установок рольової гендерної поведінки і вибір домінантно-залежної або партнерської моделі сім'ї.

Висновки до першого розділу

Теоретичний аналіз проблеми установок на сімейне життя в юнацькому віці дозволив нам сформулювати наступні висновки.

По-перше, сім'ю можна назвати малою соціальною групою тому, що вона потрапляє в найменший елемент соціуму і відрізняється тим, що вона має свій інтимно-особистісний характер взаємовідносин. По-друге, сім'я є одним з найбільш стабільних соціальних інститутів, але попри це змінюється з відповідними змінами у суспільстві. По-третє, сім'я виконує основну потребу суспільства - це репродуктивна та виховна функція для продовження людства, тому сім'я є соціально необхідним інститутом.

Ми визначили основні функції сім'ї. Це репродуктивна функція, тобто продовження роду, екзистенційна функція, тобто соціальний та емоційний захист членів своєї сім'ї, та виховна функція, тобто виховання дітей. Також до основних ще додають наступні функції: комунікативна, економічна та емоційна функції. Виконання усіх зазначених функцій є дуже важливим аспектом для повноцінного функціонування сімейної системи.

Аналіз сімейних установок дозволив нам дійти висновку, що сімейна установка - визначається внутрішніми і зовнішніми факторами, і може відображати не тільки сьогодення і минуле, а й майбутнє. Формування установок особистості на сім'ю починається ще в дитинстві і далі активно продовжується в юності, і також під впливом становища у власній родині, економічної і політичної ситуації в країні та у світі, та загальнокультурних цінностей. Сімейні установки особистості розглядаються у трьох аспектах: когнітивний, емоційний та конативний.

Найбільш цінними для молоді в уявленнях про ідеальний шлюб стають: довіра, повага один до одного, взаєморозуміння, прив'язаність, любов та ніжність, та інші речі.

Ми розглянули різні типи сім'ї. На сьогоднішній день в сучасному світі можна виділити такі основні типи сім'ї: патріархальна сім'я, нуклеарна сім'я,

материнська сім'я. Також існує поділ на типи сім'ї в залежності від поділу обов'язків. Вони існують 3 типів та основою їхнього поділу є сімейні ролі: традиційна, егалітарна та проміжна сім'ї.

Гендерна установка проявляється як готовність вести себе певним чином відповідно до норм і правил особистості, що стосуються статевої поведінки, тобто поведінки, характерної для чоловіків і жінок як представників соціальних груп.

Ситуація вибору моделі сім'ї непросто безпосередня предметна ситуація, а більш широка ситуація соціальних зв'язків і відносин особистості, що реалізуються в сім'ї. Вибір моделі сім'ї (як вироблення рішення на основі переваг і гендерного соціального досвіду особистості) - цілісна система свідомих, виборчих, індивідуальних зв'язків особистості і різних сторін об'єктивної дійсності. Визначаючи пріоритет чинників вибору моделі сім'ї, ми вважаємо, що соціально-психологічний фактор (батьківська родина як первинне середовище) має найбільший вплив на формування установок рольової гендерної поведінки і вибір домінантно-залежної або партнерської моделі сім'ї.

Розділ II. Емпіричне дослідження особливостей установок на сімейне життя в юнацькому віці

2.1 Організація та методи дослідження

З метою дослідження установок на сімейне життя в юнацького віку, у нашій роботі ми використали 4 методики.

Перша методика - опитувальник Ю. Е. Альошиної, Л. Я. Гозман, Е. М. Дубовської «Вимірювання установок у сімейній парі».

За допомогою даного опитувальника можна дослідити погляди респондентів по десяти найважливішим сферам життя особистості. Методика містить як питання, що стосуються сімейного життя, так і загально важливі речі, про загальні проблеми життя. Наприклад, питання про відношення до грошей та загальне ставлення до людей [2].

Опитувальник «Вимірювання сімейних установок» містить 40 питань, які в свою чергу поділяються на 10 категорій: 1) ставлення до людей; 2) альтернатива між почуттям обов'язку і задоволенням; 3) ставлення до дітей; 4) ставлення до автономності або залежності подружжя; 5) ставлення до розлучення; 6) ставлення до любові романтичного типу; 7) оцінка значення сексуальної сфери в сімейному житті; 8) ставлення до «заборонених сфер - сексу»; 9) ставлення до патріархального чи егалітарного влаштування сім'ї; 10) ставлення до грошей.

Кожне питання містить 4 варіанти відповіді. Респондентам пропонується оцінити ступінь їх узгодження з кожним із суджень.

Друга методика - проєктивна методика «малюнок жінки та чоловіка» Н.М. Романової. Дана методика дозволяє вивчити гендерні установки і гендерні атитюди особистості.

Процедура дослідження передбачає зображення досліджуваних фігур чоловічої і жіночої статі. Переваги використання проєктивної техніки при дослідженні гендерних аспектів актуалізації особистості пов'язані з високими проєктивними можливостями методик даного класу, інформативністю в плані

відображення емоційних аспектів відносин, слабкою структурованістю стимульного матеріалу, можливістю максимального самовираження для особистості. У малюнку на задану тему як в дзеркалі відбивається специфіка психологічного і соціального досвіду людини. В даному випадку це характерні особливості гендерної соціалізації особистості, що актуалізуються в символічній формі.

Дана методика визначає наступні гендерні установки:

1) «співробітництво» - зазвичай таку установку можна визначити, коли на малюнку зображені чоловік та жінка, які включені у сумісну діяльність. Наприклад, це може бути якась картина із життя, де чоловік з жінкою вдома, вона готує на кухні, а він дивиться телевізор, або вони разом прибирають. Для таких людей, суб'єкти протилежної статі мають значення більше у соціальному плані, ніж в емоційному. Такі випробувані відрізняються практичністю та цілеспрямованістю, для них є важливими такі речі як соціальний статус та кар'єра. Для них в пріоритеті стають матеріальні цінності;

2) «опора» - установка опора представлена у випадках коли, образи чоловіка та жінки є приблизно однаковими за розміром та однаково промальовані, немає різкого перекосу у чиюсь сторону. Наприклад, на малюнку вони можуть тримати один одного за руки, що буде означати підтримку та єдність. На таких малюнках може складатись враження, що вони підтримують один одного. Аналіз таких результатів методики може показати, що у респондента відсутня агресія, він проявляє м'які та дружні якості. Скоріш за все, можна зробити висновки, що такий респондент виріс у дружній люблячій сім'ї, де була мінімальна кількість конфліктів та відсутні стреси;

3) «ізоляція» - дану установку можна діагностувати у випадку, коли на малюнках зображені чоловік з жінкою, які відвернулись один від одного. Такі малюнки зустрічаються у випробовуваних, які мають проблеми у відносинах з протилежною статтю. Це може відбуватись в ситуації негативного досвіду у гетеросексуальних відносинах, після серйозних конфліктів, після розриву з партнером, після ситуації краху у відносинах, після сильного розчарування. У

таких респондентів можна виявити ознаки депресивного стану, зниження настрою, інтровертованість;

4) «незалежність» - таку установку можна виявити на малюнках, де чоловік і жінка мають певну дистанцію між собою, і стоять в анфас, кожний герой малюнку виглядає незалежним та самодостатнім. У таких респондентів можна діагностувати невпевненість у собі, стриманість, скритність, соціальну незручність, егоцентризм, тривожність. Акцентувати увагу потрібно, коли на малюнку герой тримає руки в карманах або за спиною, тоді вище перераховані ознаки мають ще більший сенс;

5) «індиферентність» - малюнок може бути схожим, на малюнок, на якому виявлено установку «незалежність». Основною відмінністю є те, що на малюнку відсутнє диференціювання між силуетами, тобто вони виглядають безстатевими та не мають особливих відмінних рис. Тобто така установка говорить про те, що у респондента слабка статева диференціація;

6) «потяг» - таку установку можливо виявити, якщо на малюнку зображені герої дивляться один на одного, або стоять обличчями один до одного, вони можуть протягувати руки один одному. Тобто по малюнку видно, що чоловік та жінка зацікавлені один одним. У респондентів тут важливе значення мають відносини з протилежною статтю та емоційне сприйняття протилежної статі, у респондентів виявляють екстраверсію, виражену сексуальну мотивацію, активність;

7) «агресія» - на таких малюнках персонажі зображені так, наче вони у стані сварки або конфлікту. Наприклад, коли чоловік або жінка на малюнку піднімає руку у вигляді кулаку, або замахується на партнера, хоче нанести йому шкоди. У таких досліджуваних простежується відкрита агресія, ненависть до протилежної статі.

Обробка результатів повинна враховувати наступну схему опрацювання малюнків: просторове розташування фігур; їх абсолютна і відносна величина; особливості зображення і пропорції частин тіла; графічна якість зображення

фігур своєї і протилежної статі; символічне трактування зображених деталей, дій, предметів; ступінь завершеності малюнка.

Третя методика - «Розподіл ролей в сім'ї» Ю. Е. Альошиної, Л. Я. Гозман, Е. М. Дубовської.

Методика дозволяє виміряти уявлення особистості про рольову структуру сім'ї, а також її можна використовувати для вивчення установок особистості щодо розподілу сімейних ролей між чоловіками і жінками.

Опитувальник складається з 21 питання, де кожній з 7 виділених сімейних ролей відповідає на 3 питання.

Автори виділяють 7 основних сімейних ролей: 1) виховання дітей; 2) матеріальне забезпечення сім'ї; 3) емоційний клімат в родині; 4) організація розваг; 5) роль господаря / господині; 6) сексуальний партнер; 7) організація сімейної субкультури.

Дослідники відзначають, що роль «відповідального за матеріальне забезпечення» реалізується за допомогою заробляння грошей для матеріального забезпечення сім'ї. Традиційно роль «господар / господиня» включає в себе покупку продуктів, приготування їжі, забезпечення затишку, порядку і чистоти в будинку. Роль «сексуального партнера» - прояв різного роду активності в плані сексуальної поведінки. Роль «вихователя» полягає в реалізації обов'язків, пов'язаних з розвитком дитини. Роль «організатора розваг» включає в себе висунення різного роду ініціатив у проведенні дозвілля. Роль «відповідального за підтримку родинних зв'язків» включає участь подружжя в сімейних церемоніях, організацію спілкування з родичами. Роль «організатора сімейної субкультури» полягає в формуванні у членів сім'ї певних культурних цінностей, різноманітних інтересів і захоплень. В якості однієї з найбільш актуальних ролей в сучасній сім'ї називається роль «психотерапевта», реалізація якої пов'язана з активністю, спрямованою на рішення особистісних проблем партнера: вислухати чоловіка, допомогти йому розібратися в проблемі, емоційно підтримати [49].

Виходячи з характеру розподілу цих сімейних ролей між чоловіком і дружиною, можна судити про тип сім'ї: традиційна, егалітарна і проміжна. Традиційні сім'ї – це сім'ї, де всі домашні обов'язки чітко поділяються на «чоловічі» і «жіночі» і більшу частину цих обов'язків виконує дружина. Егалітарні сім'ї характеризуються спільним поділом сімейних ролей без поділу їх на «чоловічі» та «жіночі»; таким сім'ям притаманна взаємозамінність подружжя в домашніх справах. У сім'ях проміжного типу не виражений типовий варіант розподілу внутрішньо-сімейних ролей.

Коли опитувальник використовується для дослідження установок особистості щодо розподілу сімейних ролей між чоловіками і жінками, то випробовуваних просять висловити свою думку не про те, як в їхній родині розподілені ролі між чоловіком і дружиною, а пропонують висловити судження про те, як взагалі повинні розподілятися сімейні ролі. Таким чином з'ясовуються гендерні установки респондентів, пов'язані з розподілом ролей в сім'ї. В даному випадку в інструкції не озвучується слово «вашої».

Четверта методика - Куна – Макпартленда «Хто Я?».

Методика «Хто Я?» - це нестандартизована методика, яка представляє собою самоопис у відкритій формі, що спрямований на вивчення установок на себе. Використовується для того, щоб виявити змістовні характеристики ідентичності: когнітивні, ціннісно-мотиваційні, афективні та поведінкові. В основі методики лежить Я-концепція Куна — Макпартленда. Концепція містить соціальні ролі та рольову поведінку, в їх рамках задається спосіб само сприйняття особистості як носія цих ролей [28].

«Автори тесту виходять з того, що питання "Хто я?" є питанням, яке логічно пов'язане з тим, з чим себе ідентифікує індивід, тобто з соціальним статусом і тими рисами, які, на його думку, пов'язуються з цим. Прохання повідомляти подібні характеристики так, як ніби він відповідає лише самому собі, спрямоване на виявлення його загальних установок на самого себе, а не окремих специфічних установок, які можуть штучно пов'язуватися з тестовою ситуацією або виникнути під впливом експериментатора. Вимога тесту – дати

двадцять висловлювань, пов'язаних з відомостями про власну ідентичність, виходить з визнання дослідниками складної і багатоаспектної природи індивідуальних статусів, а також з їх інтересу до питання про те, чи пов'язаний порядок відповідей зі статусом індивіда в суспільстві, а також проблеми дослідження діапазону установок особистості на себе» [26, с.67].

Для аналізу та інтерпретації результатів ми використали шкалу І.С. Клециної. Розроблена шкала І. С. Клециної спрямована на виявлення гендерних ролей характеристик в структурі "Я-концепції" особистості, а також на вивчення змістовних характеристик ідентичності особистості [24].

Інтерпретація результатів проводиться на основі теорії гендерної схеми С. Бем та інформації про гендерні стереотипи, яка спирається на наступні міркування: «Бути чоловіком чи жінкою - означає постійно перебувати в умовах гендерної оцінки. Ми оцінюємо себе і інших на основі уявлень про те, якими мають бути чоловіки і жінки. Співвідношення власних уявлень з загальноприйнятими грає важливу роль в психологічному самопочутті особистості. Відповідно до гендерних стереотипів маскулінності - фемінінності чоловіки повинні бути компетентні, домінантні, незалежні, агресивні, самовпевнені, схильні міркувати логічно, здатні управляти своїми почуттями, а жінки - більш пасивні, залежні, емоційні, турботливі й ніжні. Відповідність стереотипам про рольові призначення чоловіків і жінок передбачає, що для жінок головними соціальними ролями є сімейні ролі, для чоловіків - професійні ролі. Чоловіків прийнято оцінювати за професійними успіхами, а жінок - за наявністю сім'ї та дітей» [цит. за 40, с.102].

Із запропонованих 6 категорій, для аналізу та інтерпретації результатів ми використали наступні 5. Для того, щоб визначити, чи мають респонденти орієнтацію на сімейне життя та зробити порівняльний аналіз сімейних ролей з іншими. Отже, ми маємо наступні 5 категорій: сімейні ролі, професійні ролі, інші соціальні ролі, фемінні ролі, маскулінні ролі.

Вибірка дослідження склала - 50 респондентів віком - 18 - 22 роки. 25 з яких - жіночої статі, та 25 - чоловічої.

2.2 Аналіз та інтерпретація результатів дослідження

Аналіз та інтерпретація результатів дослідження методики - «Розподіл ролей в сім'ї» представлені у таблиці 2.2.1 та на рис. 2.2.1.

Таблиця 2.2.1.

Результати дослідження за методикою «Розподіл ролей в сім'ї»

Сімейні ролі	Виконання ролі дружиною	Виконання ролі чоловіком
Виховання дітей	33 (66 %)	17 (34 %)
Емоційний клімат	30 (60 %)	20 (40 %)
Матеріальне забезпечення	7 (14 %)	43 (86 %)
Організація розваг	29 (58 %)	21 (42 %)
Роль «Господаря», «Господині»	28 (56 %)	22 (44 %)
Сексуальний партнер	20 (40 %)	30 (60 %)
Організація сімейної субкультури	26 (54 %)	24 (46 %)

При проведенні аналізу результатів дослідження суттєвих відмінностей у відповідях між респондентами чоловічої та жіночої статі не було виявлено. Тому аналіз та інтерпретація зроблено, не прив'язуючись до статі. Тобто, таких відповідей як «Це повинна робити дружина» або «Це повинен робити чоловік» дуже мало. В загальній кількості таких відповідей - 3%. А в основному респонденти обирали такі варіанти відповідей: «Це повинен робити чоловік, але й дружина також» та «Це повинна робити дружина, але й чоловік також». В більшості випадків, респонденти не відхиляються від виконання будь-яких ролей, і готові ділити їх між собою. Кожна роль реалізується, як жінкою, так і чоловіком. Але, зазвичай, кожен роль хтось виконує у більшій мірі. Так як наприклад, коли чоловік несе відповідальність за матеріальне забезпечення сім'ї,

то жінка повинна - більше часу витратити на виховування дітей та слідкувати за домашнім комфортом, як у традиційних сім'ях.

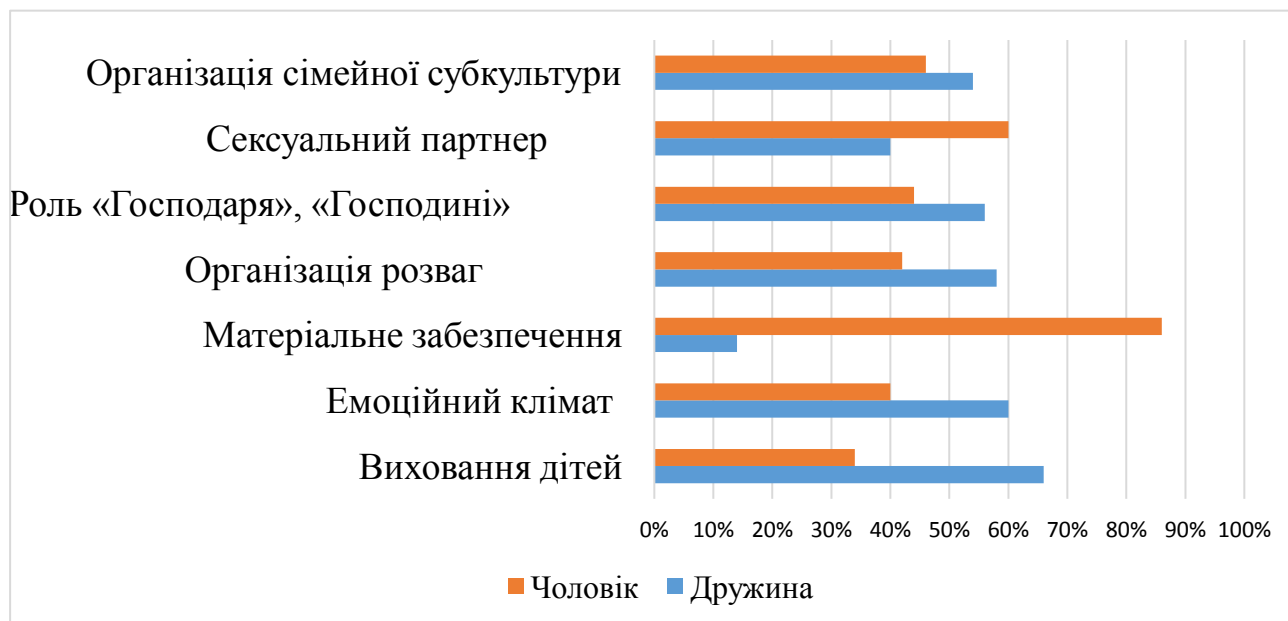

Рис. 2.2.1 Результати дослідження за методикою «Розподіл ролей в сім'ї»

Роль виховання дітей: як ми можемо бачити за рис. 2.2.1, більшість респондентів (66%) відповіли, що дана роль в першу чергу має виконуватись дружиною, а 34% респондентів вважають, що відповідальність за виконання даної ролі несуть також і чоловіки. Такі відповіді респондентів, можна вважати цілком логічними через те, що жінка має материнський інстинкт і має його реалізовувати. А чоловік у свою чергу, має також проводити якусь частину свого часу з дитиною, що є не мало важливим фактором у вихованні. Традиційні норми вказують на те, що виконання цієї ролі повинно реалізовуватись матір'ю, хоча норми егалітарної сім'ї, які дуже поширилися в останні десятиліття, дещо похитнули це переконання. Це відобразилося і в наших результатах.

Емоційний клімат в сім'ї: тут ми маємо схожу ситуацію з попередньою роллю. Тобто, 60% респондентів відзначили, що за емоційний клімат в сім'ї повинна відповідати у більшій мірі - дружина. А інші - 40% вважають, що і чоловік приймає участь у тому, щоб слідкувати за емоційний кліматом. Виконання даної функції є дуже важливим для сім'ї. Адже емоційний клімат

сім'ї служить показником загальної задоволеності шлюбом. Реалізація такої ролі проявляється у тому, щоб вислухати свого партнера, виразити розуміння, допомогти розібратись з проблемами, емоційно підтримати.

Матеріальне забезпечення сім'ї: 86 % респондентів схилиються до того, що дану роль має більшій мірі виконувати чоловік. А 14 % відповіли, що матеріальне забезпечення сім'ї не може відбуватись без дружини. Зазвичай, така роль сприймається як чоловіча, і у традиційних сім'ях її виконує саме чоловік.

Роль в організації розваг: 58 % відповідей респондентів показали, що організація сімейних розваг має бути у більшій мірі на дружині, а 42% респондентів все ж таки віддають свою перевагу тому, що чоловіки також мають ініціювати та відповідати за сімейні розваги. Реалізація даної ролі включає в себе висування ініціативи та організацію проведення дозвілля, в тому числі походи в кіно, виїзд на природу, зустрічі з друзями сім'ї або походи в гості, і також організацію відпустки.

Роль «господаря» або «господині»: 56% респондентів вказали, що дана роль має виконуватись дружиною, а 44% хотіли б, щоб обов'язки «господаря» або «господині» були також і у чоловіка. Виконання цієї ролі включає в себе: забезпечення затишку в домі, прибирання, приготування їжі, закупівлю продуктів та інші речі. Традиційно дана роль виконується жінкою, але останнім часом такі стандарти змінились, і ми бачимо, що чоловіки також готові розділяти обов'язки даної ролі.

Сексуальний партнер: 60% респондентів відповіли, що відповідальність за виконання даної ролі повинні нести чоловіки. В той же час 40 % респондентів вважають, що жінки. Дана роль включає в себе різні аспекти прояву сексуальної поведінки.

Організація сімейної субкультури: відповіді респондентів показали, що 54% юнаків вважають, що дана роль повинна виконуватись жінкою, а 46% вважають, що за це також відповідає й чоловік. Реалізація даної ролі проявляється у активності, спрямованої на формування певних цінностей сім'ї, на організацію інтересів та захоплень сім'ї. Обов'язки даної ролі дуже схожі на

обов'язки ролі організації розваг, тому результати цих категорій також мають схожість.

Аналіз та інтерпретація результатів дослідження методики - «Вимірювання сімейних установок» представлені у таблиці 2.2.2 та на рис. 2.2.2.

Таблиця 2.2.2.

Результати дослідження за методикою «Вимірювання сімейних установок»

Шкали	Позитивне ставлення	Негативне ставлення
Ставлення до людей	14 (28 %)	36 (72 %)
Альтернатива між почуттям обов'язку і задоволенням	19 (38 %)	11 (62 %)
Ставлення до дітей	14 (28 %)	36 (72 %)
Ставлення до автономності або залежності подружжя	26 (52 %)	24 (48 %)
Ставлення до розлучення	34 (68 %)	16 (32 %)
Ставлення до любові романтичного типу	18 (36 %)	32 (64 %)
Оцінка значення сексуальної сфери в сімейному житті	16 (32 %)	34 (68 %)
Ставлення до «заборонених сфер сексу»	43 (86 %)	7 (14 %)
Ставлення до патріархального чи егалітарного влаштування сім'ї	43 (86 %)	7 (14 %)
Ставлення до грошей	28 (56 %)	22 (44 %)

Оскільки усі відповіді групуються у 10 шкал, ми показали результати та зробили висновки окремо по кожній шкалі.

1. Шкала ставлення до людей: 72 % респондентів за результатами дослідження мають досить песимістичне ставлення до людей, натомість 28 % навпаки, мають оптимістичне ставлення до людей.

2. Шкала альтернативи між почуттям обов'язку і задоволенням: у 62

% респондентів виражена орієнтація на почуття задоволення, а 38 % - мають виражену орієнтацію на почуття обов'язку. Такі результати можуть пояснюватись тим, що у світі зараз йде тенденція на те, що сучасна молодь від будь-якої діяльності прагне отримувати задоволення, а не займатись чимось тільки через те, що комусь це потрібно. Тому, аналізуючи відповіді респондентів, можна зробити висновки, що більшість юнаків та юначок налаштована саме так.

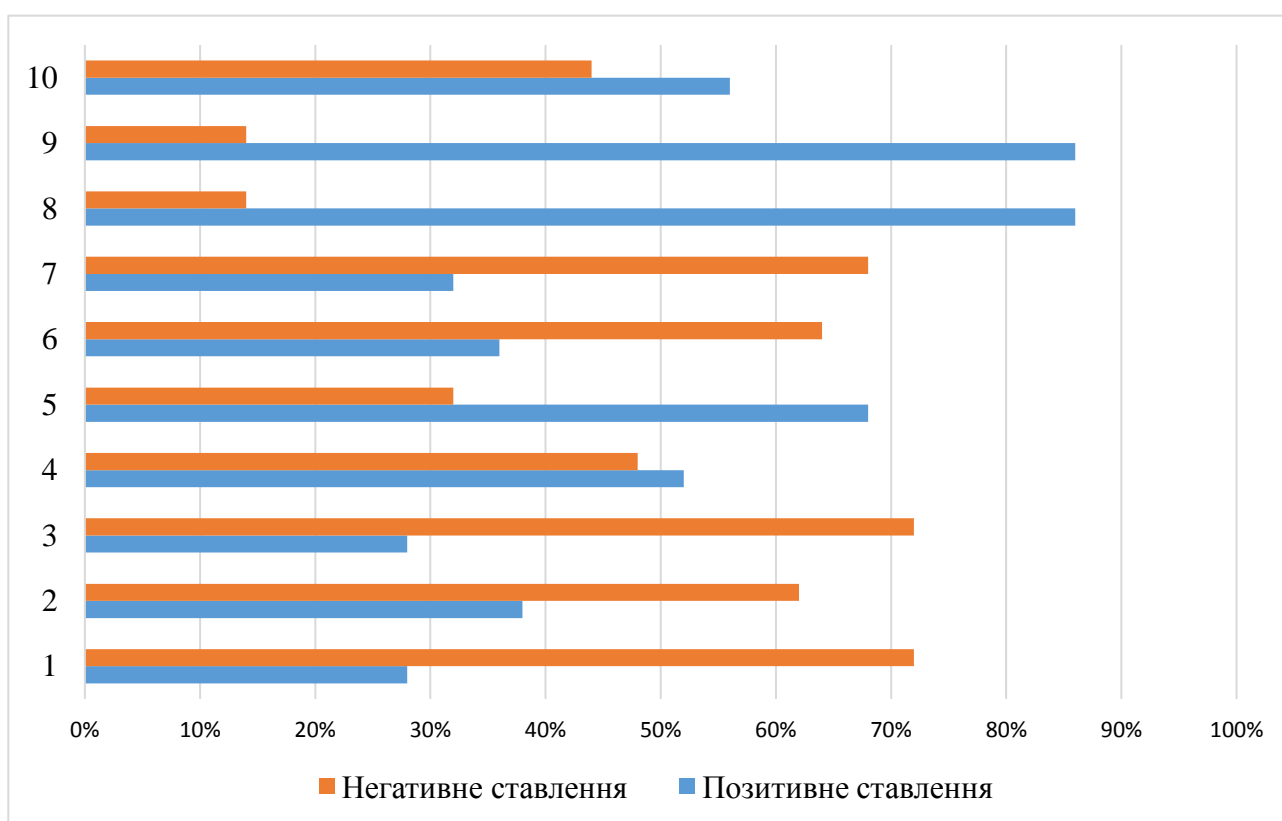

Рис. 2.2.2. Результати дослідження за методикою «Вимірювання сімейних установок»

3. Шкала ставлення до дітей: на рис. 2.2.2, ми можемо бачити, що 72 %

респондентів мають більш негативне ставлення до народження дітей в сім'ї, натомість 28 % - позитивне ставлення до народження дітей в сім'ї. Таку ситуацію можна пояснити тим, що в сьогоdnішніх реаліях юнаки та юначки орієнтовані у більшій мірі на самореалізацію та пошук себе, ніж на побудову сім'ї та народження дітей. Більшість юнаків та дівчат прагнуть досягти успіху у своїй діяльності, мати високий рівень заробітку, зробити кар'єру.

4. Шкала орієнтації на переважно спільну або ж переважно роздільну діяльність, автономність подружжя або залежність подружжя один від одного: 52 % респондентів мають виражену орієнтацію на спільну діяльність у всіх сферах сімейного життя. 48 % бажають мати більш автономне життя в різних сферах сімейного життя. Такі результати свідчать про те, що половина респондентів хотіли б проводити майже увесь свій час зі своїм партнером та розділяти усі справи, включаючи дозвілля, відпочинок та хобі. Проте, інша частина респондентів хочуть мати більше власного простору та час на власні справи.

5. Шкала ставлення до розлучення: аналіз результатів показав, що 68 % респондентів мають позитивне ставлення до розлучення, а 32 % - негативно відносяться до даного процесу. Такі результати ми пояснюємо тим, що цінності сім'ї сьогодні дещо інші, ніж були ще десять-п'ятнадцять років тому. Сучасна молодь прагне до того, щоб знайти саме свою людину, навіть якщо для цього треба буде розлучитися.

6. Шкала ставлення до любові романтичного типу: 64 % респондентів мають не високі показники щодо романтичного кохання. У 36 % випробуваних встановлена орієнтація на романтичне кохання.

7. Шкала оцінки значення сексуальної сфери в сімейному житті: 68 % надають досить низького значення сексуальній сфері в сімейному житті. 32 % - навпаки, вважають, що сексуальна сфера в сімейному житті є дуже важливою. Більшість респондентів відзначають, що інші аспекти сімейного життя є більш важливими, ніж сексуальна сфера.

8. Шкала ставлення до «заборонених сфер сексу»: Було виявлено, що 86 % респондентів відкриті до теми сексуальних відносин. У 14 % респондентів дана тема є більш забороненою. Тобто, більшість респондентів можуть відкрито розмовляти на тему сексуальних аспектів у їхніх відносинах з партнером.

9. Шкала відношення до патріархального чи егалітарного влаштування сім'ї: 86 % респондентів надають перевагу егалітарному типу

сім'ї. Проте, у 14 % респондентів виявлено схильність до патріархального типу сім'ї.

10. Шкала ставлення до грошей: У 56 % респондентів більш бережливе ставлення до грошей, а 44 % респондентів вважають, що гроші треба витратити, а не берегти. Більше половини респондентів не готові витратити гроші на все, що їм захочеться купити, а готові до того, щоб себе обмежувати.

Аналіз та інтерпретація результатів дослідження методики - Куна – Макпартленда «Хто Я?» представлені у таблиці 2.2.3 та на рис. 2.2.3.

Таблиця 2.2.3.

Результати дослідження за методикою «Хто Я?»

Категорії	Жінка	Чоловік
Сімейні і міжособистісні ролі	2	0
Професійні ролі	3	2
Інші соціальні ролі	3	2
Фемінні ролі	2	-
Маскулінні ролі	-	1

При проведенні аналізу результатів даної методики, ми орієнтувались на середнє значення кількості ролей у респондентів жіночої та чоловічої статі.

Сімейні і міжособистісні ролі. У респондентів жіночої статі середня кількість сімейних ролей - 2. В той час як у респондентів чоловічої статі не виявлено цих ролей.

Професійні ролі. Респонденти жіночої статі мають в середньому - 3 професійні ролі, а респонденти чоловічої статі в середньому мають - 2 професійні ролі.

Інші соціальні ролі. Даних ролей у респондентів жіночої статі було виявлено 3, проте, у респондентів чоловічої статі - 2.

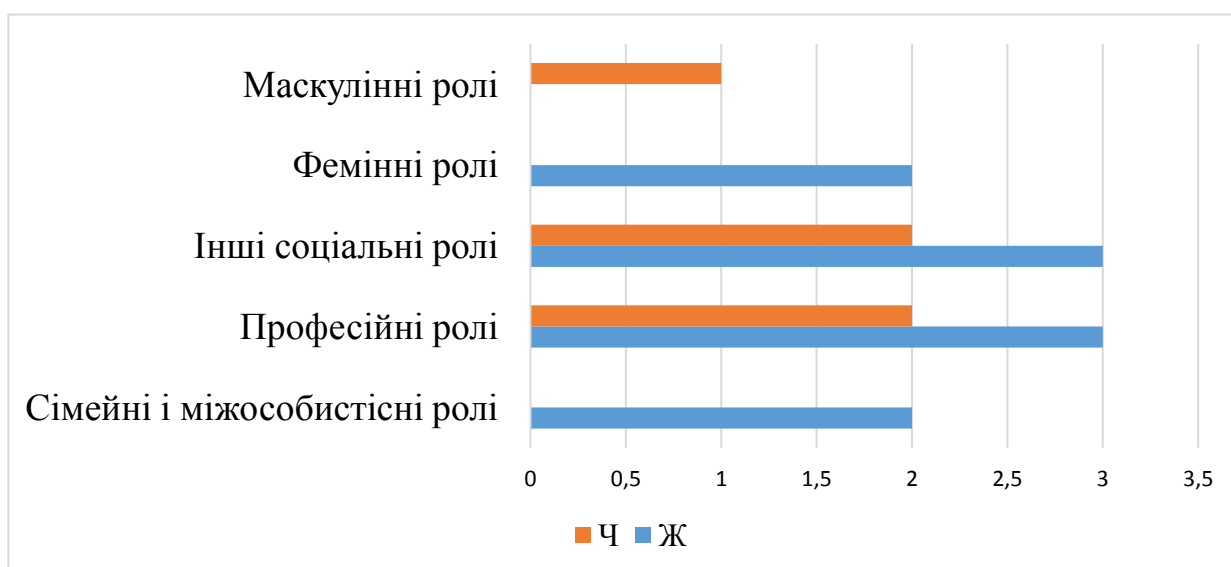

Рис. 2.2.3 Результати дослідження за методикою «Хто Я?»

Фемінні ролі. Як ми можемо бачити на рис. 2.2.3, фемінних ролей у респондентів жіночої статі в середньому - 2. У респондентів чоловічої статі не було виявлено фемінних ролей.

Маскулінні ролі. Респонденти чоловічої статі мають 1 роль. У респондентів жіночої статі не виявлено.

Аналіз результатів за методикою «Хто Я?» показав, що респонденти найчастіше описували свої нейтральні характеристики, наприклад: «Я весела», «Я добрий», «Я допомагаю» та інші.

Аналіз та інтерпретація результатів дослідження методики - «Малюнок чоловіка та жінки» представлені у таблиці 2.2.4. та на рис. 2.2.4.

Таблиця 2.2.4.

Результати дослідження за методикою «Малюнок чоловіка та жінки»

Гендерні установки	Жінки	Чоловіки
Потяг	30 %	40 %
Співробітництво	30 %	20 %
Опора	10 %	30 %
Агресія	10 %	10 %
Індиферентність	-	10 %
Незалежність	-	2 %
Ізоляція	-	-

Враховуючи схему опрацювання даної методики, ми виявили, що більшість (60 %) респондентів мають гендерні установки: співробітництво та опору.

Як ми можемо бачити за таблицею 2.2.8 гендерну установку «потяг» мають 40 % респондентів чоловічої статі, і 30 % жіночої статі. На таких малюнках респондентів було зображено: чоловік та жінка, які дивляться один на одного, протягують руки один до одного, де чоловік та жінка посміхаються один одному, і також були малюнки, коли чоловік протягує подарунок жінці. Така установка говорить про активність, виражену сексуальну мотивацію, екстраверсію.

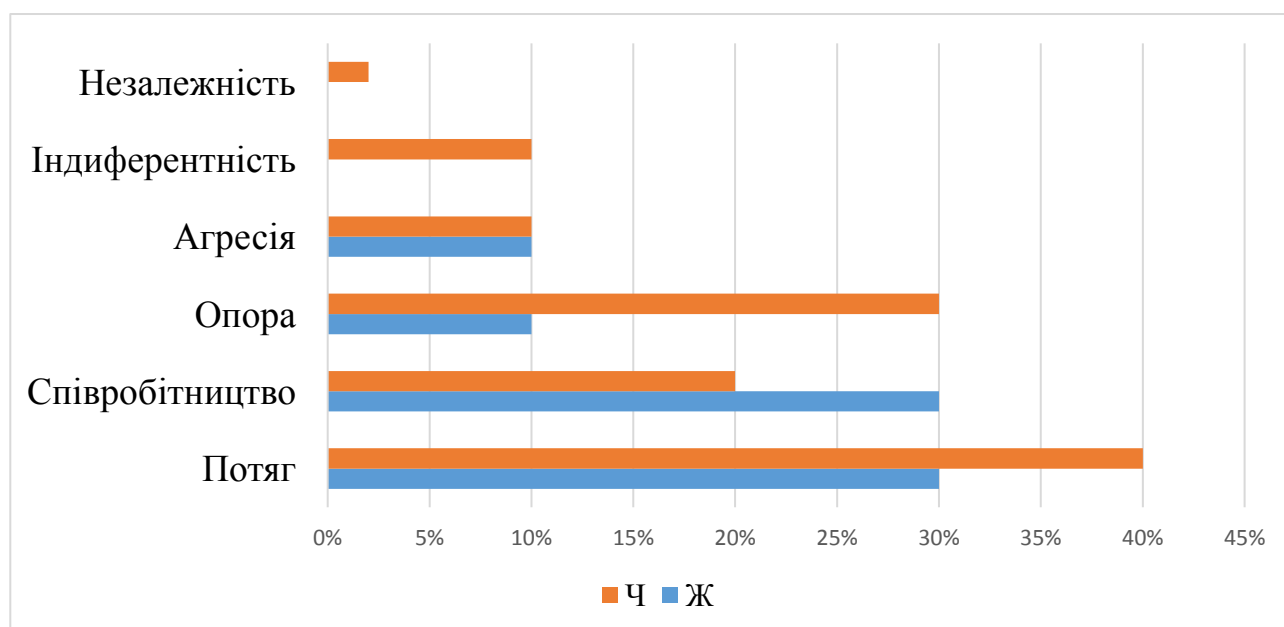

Рис. 2.2.4 Результати дослідження за методикою «Малюнок чоловіка та жінки»

Гендерну установку «співробітництво» мають 30 % респондентів чоловічої статі і 20 % жіночої статі. На малюнках у респондентів з даною установкою було зображено: чоловік та жінка разом йдуть в магазин, також чоловік та жінка разом готують на кухні, або вони разом сидять за столом. Для таких випробуваних особи протилежної статі розглядаються не стільки в емоційному, скільки в соціальному плані, скоріше як партнери у діяльності. Для них – кар'єра, професійна діяльність та соціальний статус є основними цінностями.

Гендерну установку «опора» мають 30 % респондентів жіночої статі і 10 % чоловічої статі. Малюнки з даною установкою частіше виявлялись у респондентів жіночої статі та на них було зображено: чоловік з жінкою, що сидять на дивані та дивляться один на одного, тримаючись за руки, або вони разом йдуть, по одному шляху тримаючись за руки.

Нами встановлено, що гендерну установку «агресія» мають 10 % респондентів чоловічої статі і 10 % жіночої. На таких малюнках ми побачили - ворожість, агресію та загрозу, що були зображені наступним чином: чоловік голосно кричить, а у жінки видно сльози, чоловік з жінкою замахуються руками один на одного.

Гендерну установку «індиферентність» нами зафіксовано у 10 % респондентів чоловічої статі, натомість не виявлено у респондентів жіночої статі. Таку установку було важко виявити через те, що малюнки дуже схожі до малюнків з установкою «незалежність», проте на них було зображено: чоловік з жінкою, постаті яких не відрізнялись один від одної, були однакового розміру, або ті, на яких було неможливо зрозуміти стать фігур.

Гендерна установка «незалежність» виявлена у 2 % респондентів чоловічої статі та не виявлено у респондентів жіночої статі. На такому малюнку було зображено чоловіка та жінку, що стояли досить далеко один від одного.

Гендерну установку «ізоляція» у респондентів не виявлено.

Висновки до другого розділу

На основі результатів емпіричної частини дослідження нами встановлено, що за методикою «Вимірювання сімейних установок» (72 %) респондентів мають досить песимістичне ставлення до людей, проте 28% - позитивне. У 61 % респондентів виражена орієнтація на почуття задоволення, а 39 % - мають виражену орієнтацію на почуття обов'язку. 72 % респондентів мають більш негативне ставлення до народження дітей у сім'ї, 28% - позитивне. 53 % респондентів мають виражену орієнтацію на сумісну діяльність у всіх сферах сімейного життя. 69 % мають позитивне ставлення до розлучення, 31% - негативне. 64 % респондентів мають не високі показники вираження орієнтації на традиційне розуміння романтичного кохання. У 34 % більше виражена орієнтація традиційного розуміння романтичного кохання. 68 % респондентів вважають, що сексуальна сфера не має великого значення в сімейному житті, проте 32% юнаків і юначок надають їй великого значення. Було також встановлено, що 86 % респондентів відкриті до теми сексуальних стосунків, а у 14% випробуваних вона є забороненою. 86 % респондентів надають перевагу егалітарному типу сім'ї. Проте, у 14 % респондентів виявлено схильність до патріархального типу сім'ї.

Відповідно до третьої задачі, аналіз результатів методики «Хто Я?» показали, що у респондентів жіночої статі середня кількість сімейних ролей - 2. В той час коли у респондентів чоловічої статі не виявлено. Нами було встановлено, що респонденти жіночої статі у юнацькому віці більше орієнтовані на створення сім'ї ніж респонденти чоловічої статі, які в свою чергу, з усіх представлених ролей більш за все орієнтовані на професійні та інші соціальні ролі.

Аналіз результатів методики «Малюнок чоловіка та жінки» дав нам змогу зробити наступні висновки. Гендерна установка «потяг»: її мають 40 % респондентів чоловічої статі, і 30 % жіночої статі; гендерну установку «співробітництво»: мають 30 % респонденти чоловічої статі, і 20 % жіночої

статі; гендерну установку «опора»: мають 30 % респондентів жіночої статі і 10 % чоловічої статі; гендерну установку «агресія»: мають 10 % респондентів чоловічої статі, і 10 % жіночої; гендерну установку «індиферентність»: мають 10 % респондентів чоловічої статі, і не мають респонденти жіночої; гендерна установка «незалежність» виявлена у 2 % респондентів чоловічої статі та не виявлена у жінок.

Враховуючи схему опрацювання даної методики, ми встановили, що більшість (60 %) респондентів мають гендерні установки: співробітництво та опору.

Отже, гіпотеза 1 знайшла своє емпіричне підтвердження.

Розділ III. Програма розвитку усвідомлення установок на сімейне життя і сімейні ролі в юнацькому віці

3.1 Особливості побудови програми розвитку усвідомлення установок на сімейне життя та сімейні ролі в юнацькому віці.

Актуальність програми. По перше, в зв'язку з тим, що нами було виявлено різні установки на сімейне життя у респондентів в юнацькому віці. По-друге, через те, що по результатам третьої та четвертої методикам ми виявили розбіжності у статево-рольових установках респондентів чоловічої та жіночої статі. Ми розробили програму розвитку усвідомлення установок на сімейне життя та сімейні ролі в юнацькому віці.

Мета програми: діагностика та розвиток усвідомлення установок на сімейне життя та сімейні ролі, та виявлення їх специфіки уявлень про сучасні сім'ї.

Задачі програми:

1. Проведення діагностики установок на сімейне життя та сімейні ролі юнаків та дівчат;
2. Узагальнення та актуалізування установок юнаків та дівчат про сім'ю, сімейні ролі, родину;
3. Ознайомлення з психологічними факторами формування сім'ї, психологічними аспектами шлюбу та шлюбно-сімейних ролей, з життєвими і кризовими циклами;
4. Формування актуальних уявлень про те, які існують типи батьківства та материнства, батьківські та материнські ролі;
5. Виявлення специфіки у відносинах між подружжям та батьківсько-дитячих відносинах у сучасних родин, та визначити важливість усвідомлення сімейних ролей.

Програма містить: 4 теми, та 12 годин в загальній кількості. Програма передбачає проведення 8 групових занять два рази в тиждень, по 80 хвилин(1 год. 20 хв.) на такі теми:

1. Ідеальні сімейні ролі;
2. Подружні ролі;
3. Батьківські ролі;
4. Особливості сучасної сім'ї.

Форма роботи програми: групова. Наша програма будується саме з групових занять через декілька причин. По-перше, через часове обмеження. «Крім того, група відображає суспільство в мініатюрі, полегшує процеси саморозкриття, самодослідження і самопізнання, робить очевидними такі приховані чинники, як тиск партнерів, соціальний вплив і конформізм, забезпечує отримання зворотного зв'язку і підтримки від людей з подібними проблемами. У групі людина навчається новим вмінням, має можливість експериментувати з різними стилями відносин серед рівних партнерів, ідентифікувати себе з іншими, "зіграти" роль іншої людини для кращого розуміння його і себе і для знайомства з новими ефективними способами поведінки, застосовуваними кимось. Взаємодія в групі створює напругу, яка допомагає прояснити психологічні проблеми кожного» [11].

Структура заняття: кожне заняття складається зі вступної, основної та заключної частин, на кожен з яких відводиться конкретний час. У вступну частину (15 хв.) входить саме вступ, ми повинні обговорити мету і завдання заняття, і повтор матеріалу, який ми вже пройшли. Також обговорення домашнього завдання, які виникли труднощі та особливості при його виконанні. Основна частина (50 хв.) полягає в ознайомленні нової теми, яку ми проходимо на тому чи іншому занятті, ознайомленні з теоретичним матеріалом (ключовими моментами), практичних завдань на засвоєння нового матеріалу, закріплення і освоєння нових навичок і умінь. Заключна частина (15 хв.): процес рефлексії з набутим досвідом.

Відомо, що сучасна сім'я відрізняється її структурної нестійкістю, ціннісно-нормативною девіантністю. У періоди зміни суспільних формацій порушена наступність поколінь у вихованні дітей, і, перш за все, у сфері передачі соціально-морального досвіду, головних життєвих цінностей і установок і тільки

традиційна сім'я забезпечує відтворення демографічної структури суспільства. Якщо не буде досягнута стійка стабільність сім'ї, то це може викликати труднощі у функціонуванні суспільства на всіх його рівнях [56].

Програма корекції уявлень про установки на сім'ю та сімейні ролі у юнаків та дівчат розроблена на основі знайомства з програмами: «тренінгів підготовки до сімейного життя С.С. Москвіна (2013), взаємодії батьків з дітьми І.М. Марковської (2005), формування подружніх відносин В.Б.Шапарь (2006), формування готовності молоді до сімейного життя Н.І. Оліфірович (2018), а також програми корекційних занять «Управління негативними емоціями засобами саногенного мислення або як стати господарем своїх емоцій Т.Б.Булигіной (2013), сконцентрована на усунення певних порушень поведінки і вимагає високої структурованості (цілеспрямовані вправи, жорсткий терапевтичний план)» [10; 12; 33; 58].

Основні техніки програми: психодрама, когнітивно-поведінкова терапія, арт-терапія. Це дозволить проводити експеримент з різними стилями відносин між партнерами, зіграти роль іншої людини, ідентифікувати себе з кимось іншим, спробувати знайти новий стиль поведінки та інше.

«Наприклад, виконання вправи в психодраматичній техніці «Проекція майбутнього: скульптура сім'ї» дозволяє актуалізувати уявлення про ідеальні сімейні ролі, стратегії взаємодії і вимагає від групи спонтанної поведінки, грайливості, пустотливості, готовності прийняти ризик і випробувати нову поведінку. Коли учасник психодрами розіграє очікувані або передбачувані події в сьогоденні, він досягає нового рівня усвідомлення цієї події. У цьому сенсі психодраму можна назвати репетицією життя. Якщо член групи прояснить свої надії на конкретний результат ситуації, він виявиться в кращій позиції, так як зможе зробити кроки, які допоможуть йому досягти бажаного майбутнього» [26].

Одним з прикладів психодрами є наступний. Режисер повинен попросити одного з учасників групи стати «чоловіком», вибрати з присутніх собі «дружину» і «побудувати» з нею життєвий шлях сім'ї від народження до розпаду з усіма кризовими періодами. «Наприклад, молодята повинні прийняти рішення про

народження своєї першої дитини і змодельовати перебудову системи взаємовідносин в подружжі у зв'язку з вагітністю дружини. В цьому випадку, режисер розпитує учасників для моделювання ситуації:

1. «Дружину»: Як ти себе відчуваєш, коли дізналася про вагітність? У чому ти зараз маєш потребу? Які слова хочеш почути від чоловіка? Яку реакцію від нього чекаєш?

2. «Чоловіка»: Що зараз з тобою відбувається, коли ти дізнався, що станеш батьком? Як ти думаєш, що чекає від тебе твоя вагітна дружина? Що ти відчуваєш по відношенню до свого народженої дитини?

Завдання режисера полягає в тому, щоб пропонувати кризові сімейні ситуації (втрата роботи одним з подружжя, небажана для одного з подружжя друга вагітність і так далі), направляти підказками розвиток усвідомлених і гармонійних стосунків у сім'ї, прояснювати відносини в подружжя: «Що зараз відбувається між вами? Що ти зараз відчуваєш? Які у тебе були очікування щодо партнера? » і так далі. Таким чином, учасники набувають знання про ефективні стратегії попередження і подолання нормативних і ненормативних сімейних криз, розвитку. Таким чином, гідністю психодрами є її можливість дізнатися, що відчувають інші і яким може бути результат конкретної поведінки, допомогти клієнту вступити в контакт з неусвідомленими і невираженими почуттями, створити канал для повного вираження цих почуттів і думок і розширити рольовий репертуар, а також дозволяє членам групи програти найрізноманітніші ролі і отримати зворотній зв'язок про вплив цих ролей на інших людей» [35].

Розглянемо техніки арт-терапії у нашій програмі. Сімейна арт-терапія орієнтована одразу на вирішення декількох задач. По-перше, це діагностичні задачі - вивчення минулого досвіду, виявлення сімейних дисфункцій, виявлення причинно-наслідкових зв'язків в стосунках і реакціях в сімейних ролях. А по-друге, корекційні, такі як: формування уявлень про майбутній досвід сімейних ролей, усвідомлення внутрішніх неусвідомлених переживань членів родини, корекція дисфункцій сімейної взаємодії, набуття нового досвіду задля ефективного вирішення сімейних проблем.

У нашому випадку використовуються арт-терапевтичні техніки: «Колаж своєї майбутньої ідеальної сім'ї», «Плакати профілактики криз структури сім'ї» з метою актуалізації уявлень про ідеальні сімейні ролі і вивчення тих аспектів уявлень про функціонування сім'ї, які практично не піддаються оцінці. Завдяки своєму невербальному характеру засоби візуальної експресії дозволяють старшокласникам усвідомити сімейні ролі і відносини, способи взаємодії, те, що раніше було не усвідомлюваним або заперечувалися аспекти функціонування сімейних ролей, зробити їх більш наочними і зрозумілими [25].

У програмі використовуються також такі техніки когнітивно-поведінкової терапії, як: техніки самодопомоги, підкріплення, дослідження поведінки, інструктування, моделювання ситуації, тренування або репетиції поведінки, зворотного зв'язку; виявлення та аналіз негативних установок і ірраціональних думок щодо нормативних уявлень про сімейні ролі, дисфункціональні, деструктивні когнітивні схеми і причини їх виникнення, оспорювання негативних, автоматичних думок і стоять за ними більш глибоких переконань, знаходження доказів їх ірраціональності, неправильності, когнітивне переструктурування [31].

Наприклад, учасникам чоловічої статі пропонується продумати та прописати прості правила поведінки по відношенню до жінок загалом, і окремо до своєї дружини. І заповнити таблицю «Особливості материнського та батьківського виховання дітей», для того, щоб усвідомити свої ірраціональні упередження щодо виховання хлопчиків та дівчат. І в кінці учасникам пропонується провести рефлексію набутого досвіду.

3.2. Програма розвитку усвідомлення установок на сімейне життя та сімейні ролі для юнаків та дівчат.

Тренінгова програма розміщена нами у таблиці 3.3.1.

Таблиця 3.3.1.

Тренінгова програма розвитку усвідомлення установок на сім'ю та сімейні ролі в юнацькому віці

№	Теми занять	Цілі заняття	Короткий зміст занять
0	Проведення діагностики вивчення уявлень про сімейні ролі у юнаків та дівчат	Групова діагностика юнаків та дівчат	Діагностика за методиками: 1.Опитувальник «Розподіл ролей в сім'ї» Ю.Є. Альошиної, Л.Я. Гозмана і Е.М. Дубовський; 2.Опитувальник «Сімейні ролі» А.В. Чернікова;
1	Тема 1: «Ідеальні сімейні ролі»	Знайомство з поняттями «сім'я», «роль», «сімейна роль», функціями сім'ї, видами сімейних ролей; 2. Актуалізація уявлень про реальні і «ідеальних» сімейні ролі.	1. Вступ - вітання. 2. Вправа «Три факти про мене». 3. Презентація корекційної програми 4. Прийняття правил роботи в групі. 5. Інформаційний блок. Знайомство з поняттями «сім'я», «роль», «сімейна роль», а також з функціями і видами сім'ї, видами сімейних ролей, розкриття значення знань про сімейні ролях в житті людини. 6. Вправа «Скульптура сім'ї». 7. Арт-терапевтична вправа зі створення колажу на тему «Як я уявляю своє майбутнє ідеальне сімейне життя». 8. Дискусія на тему «Поділ ролей в сім'ї». 9. Рефлексія заняття: враження, почуття, думки і обговорення плану проведення наступного заняття.
2	Тема 2. «Подружні ролі»	1. Знайомство з поняттям	1. Вступ - вітання.

		<p>«подружні ролі», типами та видами подружніх ролей, життєвими і кризовими циклами сім'ї;</p> <p>2. Розкриття психологічних чинників формування сім'ї;</p> <p>3. Знайомство з психологічними характеристиками шлюбу і подружніми ролями.</p>	<p>2. Інформаційний блок. Знайомство з поняттям «подружні ролі», видами і типами подружніх ролей, психологічними характеристиками, життєвими і кризовими циклами сім'ї, факторами формування сім'ї.</p> <p>Обговорення питань: Що потрібно, щоб була міцна сім'я? Що необхідно робити або не робити, щоб дожити до щасливої старості?</p> <p>3. Вправа «Скульптура життєвого шляху сім'ї: подружні ролі».</p> <p>4. Арт-терапевтична вправа «Все про подружні ролях».</p> <p>5. Завдання «Формування шанобливого ставлення до жінок і до своєї дружини». «Формування шанобливого ставлення до чоловіків і до свого чоловіка».</p> <p>6. Гра-дискусія «Трістени Джеффа».</p> <p>7. Рефлексія заняття: враження, почуття, думки і обговорення плану проведення наступного заняття.</p>
3	Тема 3. «Хто такі батьки і навіщо нам потрібні батьківські ролі»	<p>1. Знайомство з поняттям «батьківська роль»;</p> <p>2. Сформувати знання про стилі батьківської поведінки, типах і видах батьківства і материнства</p>	<p>1. Вступ - вітання</p> <p>2. Інформаційний блок. Знайомство з поняттям «батьківські ролі», типи і види батьківських ролей, стилі батьківської поведінки, типи і види батьківства і материнства.</p> <p>Робота з таблицями «Рекомендації по вихованню», «Особливості батьківського і</p>

			<p>материнського виховання дітей».</p> <p>3.Вправа «Скульптура життєвого шляху сім'ї: батьківські ролі і дитячо-батьківські взаємини».</p> <p>4. Вправа «Стилі батьківської поведінки»</p> <p>5. Медитативна вправа: «Уявіть свого батька маленькою дитиною».</p> <p>6. Рефлексія заняття: враження, почуття, думки і обговорення плану проведення наступного заняття.</p>
4	Тема 4. «Побудова моделі ідеальної сім'ї»	<p>1. Актуалізація і закріплення знань про сімейні ролі (подружні, дитячо-батьківські);</p> <p>2. Визначення специфіки розподілу сімейних ролей в сім'ях;</p>	<p>1. Вступ - вітання.</p> <p>2. Блок - повторення. Поняття «роль», «подружні ролі», «батьківські ролі», «сімейні ролі» і їх психологічна сутність.</p> <p>3.Вправа «Скульптура сім'ї». Обговорення специфіки і стану сімейних ролей в сучасній сім'ї.</p> <p>4. Арт-терапевтична вправа «Плакат профілактики криз структури сім'ї»</p> <p>5. Арт-терапевтична вправа: створення колажу на тему «Як я уявляю свою майбутню ідеальну сім'ю».</p> <p>6. Рефлексія набутого досвіду в ході всіх проведених занять.</p>
5	Повторна діагностика	Групова діагностика юнаків та дівчат	<p>Вторинна діагностика за методиками:</p> <p>1.Опитувальник «Розподіл ролей в сім'ї» Ю.Є. Альошиної, Л.Я. Гозмана і Е.М. Дубовський;</p> <p>2.Опитувальник «Сімейні ролі» А.В. Чернікова;</p>

Розглянемо які особливості та труднощі можуть виникнути при реалізації нашої програми.

По-перше, потрібно зацікавити юнаків та дівчат взяти участь у такій програмі. На сьогоднішній день, існує багато схожих програм та тренінгів, і нам потрібно максимально показати, наскільки наша програма є актуальною та ефективною. По-друге така програма може проходити на базі університетів, на дисциплінах, які зв'язані з психологією сім'ї та може входити в повноцінний курс такої дисципліни.

Більшість вправ з нашої програми, можна розглянути як вправи для розвитку інтерактивності, інтенсивності та мобільності. Наприклад, техніка «Проекція майбутнього: скульптура сім'ї» може допомогти юнакам та дівчатам пропрацювати почуття та їх символічне переживання за короткий час. А вправа «Стилі батьківської поведінки» може допомогти усвідомити юнакам та дівчатам взаємозв'язок різних стилів сімейного виховання через те, що їм потрібно змодельовувати різні типи батьківської поведінки, які доводяться до логічного завершення у рольовій грі.

Відомо, що рольове моделювання - це один з найбільш могутніх інструментів навчання, доступний груповому консультанту. Це техніка, яка включена в ряд поведінкових груп, особливо в групи відпрацювання соціальних навичок [26].

Особлива увага повинна приділятися зворотному зв'язку на кожному занятті після того, коли одна частина групи відпрацьовують нову поведінку, інша - проявляє емоційні і когнітивні реакції на те, що вони побачили. На перших заняттях у деяких учасників групи це може викликати роздратування, але на наступних їх зворотний зв'язок повинен мати два аспекти: похвала або заохочення поведінки, а також конкретні пропозиції щодо корекції або допущених помилок.

Висновки до третього розділу

Відповідно до четвертої задачі, нами було розроблено програму розвитку усвідомлення установок на сім'ю та сімейні ролі для юнаків та дівчат.

Мета нашої програми була: діагностика та розвиток усвідомлення установок про сімейні ролі юнаків та дівчат, а також виявлення специфіки уявлень про сучасні сім'ї.

Формами роботи програми були: групова. Структура заняття - кожне заняття складалося з вступної, основної та заключної частин, на кожен з яких відводився конкретний час.

Основні техніки програми: психодрама, когнітивно-поведінкова терапія, арт-терапія.

Програма розвитку усвідомлення установок на сім'ю та сімейні ролі у юнаків та дівчат була розроблена на основі програм: тренінгу підготовки до сімейного життя С. С. Москвіної (2013), взаємодії батьків з дітьми І.М. Марковської (2005), формування подружніх відносин В. Б. Шапарь (2006), формування готовності молоді до сімейного життя Н.І. Оліфірович (2018), а також програми корекційних занять «Управління негативними емоціями засобами саногенного мислення або як стати господарем своїх емоцій Т. Б. Булигіної (2013), сконцентрована на усунення певних порушень поведінки і вимагає високої структурованості (цілеспрямовані вправи, жорсткий терапевтичний план).

Висновки

Теоретичний аналіз дослідження проблеми установок на сімейне життя в юнацькому віці, а також емпірична частина дослідження дозволили нам сформулювати наступні висновки.

1. Відповідно до першої задачі, нами встановлено, що сімейна установка - визначається внутрішніми і зовнішніми факторами, і може відображати не тільки сьогодення і минуле, а й майбутнє. Формування установок особистості на сім'ю починається ще в дитинстві і далі активно продовжується в юності, і також під впливом становища у власній родині, економічної і політичної ситуації в країні та у світі, та загальнокультурних цінностей. Сімейні установки особистості розглядаються у трьох аспектах: когнітивний, емоційний та конативний.

Найбільш цінними для молоді в уявленнях про ідеальний шлюб стають: довіра, повага один до одного, взаєморозуміння, прив'язаність, любов та ніжність.

2. Відповідно до другої задачі, ми дійшли висновку, що 86 % респондентів віддають перевагу егалітарному типу сім'ї, в той час коли інші – 14% схильні до створення патріархальної сім'ї.

3. Відповідно до третьої задачі, ми встановили, що респонденти жіночої статі у юнацькому віці більше схильні до орієнтації на створення сім'ї, ніж респонденти чоловічої статі, які в свою чергу, з усіх представлених ролей більш за все орієнтовані на професійні та інші соціальні ролі.

Ми також виявили, що більшість (60 %) респондентів мають гендерні установки: «співробітництво» та «опора».

Отже, перша частина нашої гіпотези підтвердилась, друга частина гіпотези підтвердилась частково.

4. Відповідно до четвертої задачі, нами було розроблено програму розвитку усвідомлення установок на сім'ю та сімейні ролі для юнаків та дівчат.

Програма передбачає проведення групових занять на теми, пов'язані з ідеальними сімейними ролями, подружніми ролями, батьківськими ролями та особливостями сучасної сім'ї.

Основними техніками програми є психодрама, когнітивно-поведінкова терапія, арт-терапія.

Список використаних джерел

1. Аккерман Н. Семья как социальная и эмоциональная единица / Н. Аккерман - СПб.: Санкт-Петербург, 2000.
2. Алешина Ю. Е. Социально-психологические методы исследование супружеских отношений / Ю. Е. 2. Алешина. – Москва: Московского университета, 1987. – 120 с.
3. Алешина Ю.Е. Цикл развития семьи: Исследования и проблемы / Ю. Е. Алешина // Вестник Моск. ун-та. Психология. Сер.14. - 1987. - № 2.
4. Андреева Т. В. Семейная психология: Учеб. пособие / СПб.: Речь, 2004. — 244 с.
5. Антонов А. И. Социология семьи / А. И. Антонов, В. М. Медков. – Москва: Международного университета бизнеса и управления ("Братя Карич"), 1996. – 304 с.
6. Балинт М. Первичный нарциссизм и первичная любовь [Электронный ресурс] / М. Балинт // Журнал практической психологии и психоанализа. – 2001. – Режим доступа до ресурсу: <https://psyjournal.ru/articles/pervichnyu-narcissizm-i-pervichnaya-lyubov>.
7. Бебчук М. А. Избранные техники семейной реконструкции / М. А. Бебчук, О. В. Дианов. - М., 2002.
8. Болдирева О.І. Вплив гендерних установок студентів на вибір моделі сім'ї : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. псих. наук / . – Курськ, 2006. – 23 с.
9. Боуен М. Теория семейных систем. Основные понятия, методы и клиническая практика / М. Боуен. - М. : Когито - Центр, 2005. – 508 с.
10. Булигина Т.Б. Как стать сильным родителем: учебное пособие//Под ред. Т.Б. Булыгиной. – Архангельск: Кира, 2013. – 256 с.
11. Варга А. Я. Системная семейная психотерапия : краткий лекционный курс / А. Я. Варга. - СПб.: Речь, 2001. – 144 с.

12. Вачков И. В. Основы технологии группового тренинга / Игорь Викторович Вачков. – Москва: Ось-89, 1999. – 176 с.
13. Гендерні установки як детермінанта вибору моделі сім'ї. І.О Торкунова, М.В. Петровська, А.А. Емільяненко. [Електронний ресурс]. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <https://cyberleninka.ru/article/v/gendernye-ustanovki-kak-determinanta-vybora-modeli-semi>.
14. Гендерні установки. // І. Г. Малкіна-Пих. Гендерна терапія. Довідник практичного психолога. [Електронний ресурс]. – 2003. Режим доступу до ресурсу : https://med-books.info/gendernaya-psihologiya_789/gendernye-ustanovki-41839.html
15. Говорун Т. В. Стать та сексуальність: психологічний ракурс - [навчальний посібник.] / Т. В. Говорун, О. М. Кікінежді. - Т.: Навчальна книга - Богдан, 1999. – 343 с.
16. Гозман Л. Я. Психологические проблемы семьи / Л. Я. Гозман, Е. Т. Шлягина // Вопросы психологии. - 1985, - № 2. – 254 с.
17. Голод С.И. Современная семья, плюрализм моделей / С. И. Голод // Социологические исследования. - 1996. - №3, 4.
18. Дружинин В. Н. Психология семьи / В. Н. Дружинин. – Санкт-Петербург: Питер, 2008. – 176 с.
19. Здравомыслова О. А. Гендерні контракти. «Гендер. Культура. Суспільство» / О. А. Здравомыслова. // Проект "Жінки Балтії". – 2003. – С. 179.
20. Калабіхіна І. Методологія гендерного аналізу / І. Калабіхіна // Фемінізм і гендерні дослідження. Хрестоматія. За заг. ред. В. І. Успенської. - Твер, 1999.
21. Кернберг О. Ф. Отношения любви. Норма и патология / О. Ф. Кернберг. – Москва: Класс, 2004. – 256 с. – (Библиотека психологии и психотерапии).
22. Кон И. С. Психология юношеского возраста (Проблемы формирования личности). / И. С. Кон. – Москва: Книга по Требованию, 2013. – 176 с.

23. Кратохвил С. Психология семейно-сексуальных дисгармоний / С. Кратохвил. - М., 1998. – 69 с.
24. Клецина І.С. Гендерна соціалізація. – Санкт - Петербург: РГПУ ім. А.І. Герцена, 1998. – 92 с.
25. Копытин А.И. Техники семейной арт-терапии [Электронный ресурс] // Вестник практической психологии образования. – 2010. Том 7. № 1. С. 97–103. Режим доступа до ресурсу : https://psyjournals.ru/vestnik_psyobr/2010/n1/31934.shtml
26. Кори Д. Теория и практика группового консультирования / Д. Кори. – Москва: Эксмо, 2003. – 604 с.
27. Короткий психологічний словник : словник / В.В.Абраменкова [та ін.]; сост. Л.А Карпенко під ред. А.В. Петровського, М.Г. Ярошевського. – Москва : (Політ видан.), 1985. - 430 с.
28. Кун М., Макпартленд Т. Эмпирические исследования установок личности на себя/ Кун М., Макпартленд Т.// Современная зарубежная социальная психология. Тексты / под ред. Г.М. Андреевой, Н.Н. Богомоловой. М. : МГУ, 1984. - С. 186.
29. Куприянчик Л. Психология любви / Л. Куприянчик. - Донецк : Сталкер, 1998. – 410 с.
30. Малкина-Пых И.Г. Семейная терапия. Справочник практического психолога / И. Г. Малкина - Пых. - М. : Эксмо, 2005.
31. Мак Малин Р. Практикум по когнитивной терапии. / Р. Мак Малин – СПб.: Речь., 2001. – 560 с.
32. Мартель Б. Сексуальность, любовь и гештальт / Б. Мартель. - СПб. : Речь, 2006. – 193 с.
33. Марковская И. М. Тренинг взаимодействия родителей с детьми / И. М. Марковская – СПб.: Речь, 2005. – 150 с.
34. Мацковский М. С. Семья на пороге третьего тысячелетия / М. С. Мацковский, Д. Н. Олсон , Т. А. Гурко. - М. : Центр общечеловеческих ценностей, 1995.

35. Минухин С. Техники семейной терапии / С. Минухин, Ч. Фишман. - М. : Класс, 1998. – 304 с.
36. Мойр Е. Пол мозга: реальные отличия между мужчиной и женщиной / Е. Мойр, Д. Джессел, - М., 1989.
37. Москаленко В. Д. Зависимость: семейная болезнь / В. Д. Москаленко. - М. : ПЕР СЭ, 2002. – 104 с.
38. Лукьянов А. К. Особенности семейно-брачных установок современной молодежи [Электронный ресурс] / А. К. Лукьянов, А. А. Цатуров // Международный студенческий вестник. – 2015. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.eduherald.ru/ru/article/view?id=14224>.
39. Николс М. Теоретический контекст семейной психотерапии / М. Николс // Семейная терапия : хрестоматия / Э. Г. Эйдемиллер, Н.В. Александрова, В. Юстицкис. - СПб : Питер, 2000.
40. Пезешкиан Н. Позитивная семейная психотерапия: Семья как терапевт / Н. Пезешкиан. - М. : Март, 1996. – 332 с.
41. Пепп П. Семейная терапия и ее парадоксы / П. Пепп. - М. : Клас, 1998;
42. Практикум по гендерной психологии / под ред. И. С. Клециной. СПб.: Питер, 2003. – 232 с.
43. Посысоев Н. Н. Основы психологии семьи и семейного консультирования: учебное пособие / Николай Николаевич Посысоев. – Москва: Владосс-пресс, 2004. – 328 с.
44. Сатир В. Как строить себя и свою семью / В. Сатир. - М : Педагогика-Пресс, 2000. – 190 с.
45. Семейная терапия : хрестоматия / Э. Г. Эйдемиллер, Н. В. Александрова, В. Юстицкис. - СПб. : Питер, 2000. – 400 с.
46. Семья в психологической консультации / под ред. А. А. Бодалева, В. В. Столина. - М., 1986. – 208 с.
47. Системная семейная терапия: Классика и современность / [сост. И науч. ред. А. В. Черникова]. / - М. : Класс, 2005. – 400 с.

48. Скиннер Р. Семья и как в ней уцелеть [пер. С англ.] / Р. Скиннер, Д. Клииз. - М. : Класс, 1995. – 328 с.
49. Сорокина Т. Ю. Особенности брачно-семейных установок студенческой молодежи: дис. канд. псих. наук / Сорокіна Тат'яна Юріївна, 2007. – 240 с.
50. Столин В. В. Семья как объект психологической диагностики и не врачебной психотерапии / В. В. Столин // Семья и формирование личности. - М., 1991. – 208 с.
51. Ташева А. И. Ролевое поведение супругов «двухкарьерного» брака [Электронный ресурс] / Ташёва А. И., Киреева Л. Е // Российский психологический журнал. – 2011. – Режим доступа до ресурсу: https://www.researchgate.net/publication/326079676_Rolevov_povedenie_suprugov_dvuhkarernogo_braka.;
52. Ташева А. И. Особенности ролевого поведения супружеских пар с различным стажем брака / А. И. Ташева, О. Б. Паненко. // Психологический вестник РГУ. – 2000. – №5. – С. 140–146.
53. Ткаченко А. Н. Исследование семейных установок молодёжи [Электронный ресурс] / А. Н. Ткаченко, Н. А. Назаревская // Молодой ученый. – 2015. – Режим доступа до ресурсу: <https://moluch.ru/archive/98/21952/>. ;
54. Торохтий В. С. Методика диагностики психологического здоровья семьи / В. С. Торохтий // Практична психологія та соціальна робота. - 2003;
55. Уэдделл М. Семья и ее динамика [Электронный ресурс] / М. Уэдделл. – 2000. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.socium.kiev.ua/pdf/simeyna%20terapiya/semeynaya%20psihoterapiya.pdf>
56. Филиппова Н. К. Социальные позиции и социальные роли ученого / Н. К. Филиппова. // Социология науки и технологий. – 2011. – №1. – С. 109–116.
57. Черников А. Интегративная модель системной семейной психотерапевтической диагностики / А. В. Черников // Тематическое

приложение к журналу «Семейная психология и семейная терапия». - М., 1997. – 208 с;

58. Шапарь В. Б. Тренинг формирования супружеских отношений / В. Б. Шапарь. – Москва: Феникс, 2006. – 176 с.

59. Шнейдер Л. Б. Семейная психология: Учебное пособие для вузов / Л. Б. Шнейдер. – Екатеринбург: Академический Проект, 2006. – 768 с.

Додатки

Стимульний матеріал до першої методики.

Текст опитувальника Ю. Е. Альошиної, Л. Я. Гозман, Е. М. Дубовської
«Вимірювання установок в сімейній парі».

1. Я думаю, що багатьох людей залишають байдужими неприємності оточуючих.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, це не так.

2. Більшість людей зайняті лише собою, і їх мало цікавить, що відбувається навколо.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, це не так.

3. Я впевнений (а), що існують певні моральні принципи, якими слід керуватися в будь-яких обставинах.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, це не так.

4. Погані вчинки люди роблять частіше за все не по своїй волі, а з вини обставин.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, це не так.

5. Що б людина не робила, головне, щоб він від цього отримувала задоволення.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, це не так.

6. Я вважаю, що навіть незнайомі охоче допомагають один одному, не кажучи вже про близьких людей.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, це не так.

7. Я думаю, що по можливості потрібно уникати робити те, що тобі неприємно.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, це не так.

8. Щоб бути щасливим, потрібно перш за все виконувати свої обов'язки перед іншими людьми.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, це не так.

9. Єдине, що надає сенс людському життю - це діти.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, це не так.

10. Я думаю, що подружжя повинні розповідати один одному про все, що їх хвилює.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, це не так.

11. Сім'я, в якій немає дітей, - неповноцінна сім'я.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, це не так.

12. Я думаю, що в хорошій сім'ї подружжя повинні розділяти різні хобі та захоплення один одного.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, це не так.

13. Чим більше дітей у сім'ї, тим краще.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, це не так.

14. Бути постійним свідком сварок батьків для дитини значно важче, ніж залишитися з одним з батьків після розлучення.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, незалежно від відносин батьків для дитини краще жити з батьком і матір'ю.

15. У хорошій сім'ї подружжя повинні проводити вільний час завжди разом.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Думаю, що вільний час слід проводити порізно.

16. Радість, яку дитина доставляє своїм батькам, не компенсує всього того, чого вони позбавляються через неї.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, дитина в житті сім'ї може замінити все.

17. Я вважаю, що справжня любов буває один раз в житті.

А. Так, це так. ,

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, любити можна і кілька разів у житті.

18. Часто люди розлучаються, не використавши всіх можливостей налагодити стосунки.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, це не так.

19. Коли люди люблять один одного, то ніщо їх по-справжньому не радує, якщо поруч немає коханої людини.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, любов не означає, що ніщо інше вже не радує.

20. Я думаю, що взаємна повага і любов подружжя по відношенню один до одного часто бувають значно важливіше, ніж сексуальна гармонія між ними.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, це не так.

21. Розлучення, по-моєму, дає людині можливість зрештою знайти собі такого

супутника життя, який йому потрібен.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, можливість розлучення лише заважає цьому.

22. Я вважаю, що якщо у коханого є якісь недоліки, то потрібно прагнути виправити їх, а не закривати на них очі.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, якщо вже любиш людину, то любиш і його гідності, і його недоліки.

23. Останнім часом про сексуальні проблеми дуже вже багато говорять.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, це не так.

24. Я думаю, що доступність розлучення призвела до того, що руйнуються багато шлюбів, які могли б бути вдалим, якби розлучення було неможливим.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, можливість розлучення допомагає зберегти вдалий шлюб і дає засіб виправити помилку.

25. Я вважаю, що всі сімейні проблеми легко розв'язні, якщо фізична близькість обом приносить справжнє задоволення.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, це не так.

26. Якщо люди люблять один одного, то вони кожную вільну хвилину прагнуть

провести разом.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, я думаю, що те, що люди люблять один одного, не означає, що вони постійно хочуть бути разом.

27. Я вважаю, що краще, щоб подружжя якомога рідше обговорювали між собою проблеми, пов'язані з фізичною близькістю.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, це не так.

28. Я думаю, що значення сексуальної гармонії в сімейному житті зазвичай перебільшується.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, це не так.

29. Я вважаю, що сімейні відносини залежать тільки від того, як складаються сексуальні відносини подружжя.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, це не так.

30. Секс може бути такою ж темою для розмови між подружжям, як і будь-яка інша.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, це не так.

31. Я думаю, що не варто звертатися до фахівця з приводу труднощів у своєму сексуальному житті.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, необхідно звертатися.

32. Сучасні жінки все рідше відповідають істинному ідеалу жіночності.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, це не так.

33. Як зараз, так і в майбутньому всі основні обов'язки жінки будуть пов'язані з домашнім вогнищем, а чоловіки - з роботою.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, це не так.

34. Для сучасної жінки так само важливо володіти діловими якостями, як і для чоловіка.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, для чоловіка це значно важливіше.

35. І дружина, і чоловік повинні мати деяку суму, яку кожен може витратити так, як вважає за необхідне.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, всі витрати потрібно обговорювати разом.

36. Професійні успіхи дружини заважають щасливого сімейного життя.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, це не так.

37. Якщо є гроші, то не варто роздумувати, купити чи не купити вподобану річ.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, це не так.

38. Я думаю, що слід реєструвати (наприклад, записувати) всі зроблені витрати.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, це не так.

39. Бюджет сім'ї необхідно планувати до найдрібніших покупок.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи це так.

Г. Ні, я думаю, планувати бюджет не треба.

40. Я вважаю, що необхідно робити заощадження, навіть якщо при цьому доводиться собі в чомусь відмовляти.

А. Так, це так.

Б. Ймовірно, це так.

В. Навряд чи є сенс робити заощадження, якщо коштів недостатньо.

Г. Робити заощадження слід тільки в тому випадку, якщо для цього не треба економити.

Стимульний матеріал до другої проективної методики «малюнок жінки та чоловіка» Н.М. Романової.

Інструкція: "Намалюйте чоловіка і жінку", питання залишаються без уточнень.

Матеріал: аркуш паперу формату А4, кольорові олівці.

Стимульний матеріал до третьої методики.

Текст опитувальника Ю. Е. Альошиної, Л. Я. Гозман, Е. М. Дубовської.

«Розподіл ролей у сім'ї»:

1. Від кого з вас залежать інтереси й захоплення сім'ї?

А. В основному це залежить від чоловіка.

Б. Це більшою мірою залежить від чоловіка, але й від дружини теж.

В. Це більшою мірою залежить від дружини, але й від чоловіка теж.

Г. В основному це залежить від дружини.

2. Від кого з вас більшою мірою залежить настрої у сім'ї?

А. В основному настрої залежить від дружини.

Б. Більшою мірою настрої залежить від дружини, але й від чоловіка теж.

В. Більшою мірою настрої залежить від чоловіка, але й від дружини теж.

Г. В основному настрої залежить від чоловіка.

3. Якщо виникне необхідність, хто з вас у першу чергу знайде, де можна зайняти велику суму грошей?

А. Це зробить дружина.

Б. У першу чергу це зробить дружина, але й чоловік теж.

В. У першу чергу це зробить чоловік, але й дружина теж.

Г. Це зробить чоловік.

4. Хто у вашій сім'ї частіше запрошує в дім гостей?

А. Частіше запрошує чоловік.

Б. Зазвичай запрошує чоловік, але й дружина теж.

В. Зазвичай запрошує дружина, але й чоловік теж.

Г. Частіше запрошує дружина.

5. Кого в сім'ї більше турбує затишок і зручність вашої квартири?

А. В основному чоловіка.

Б. Більшою мірою чоловіка, але й дружину теж.

В. Більшою мірою дружину, але й чоловіка теж.

Г. В основному дружину.

6. Хто з вас частіше першим цілує й обіймає іншого?

А. Зазвичай це робить чоловік.

Б. Зазвичай це робить чоловік, але й дружина теж.

В. Зазвичай це робить дружина, але й чоловік теж.

Г. Зазвичай це робить дружина.

7. Хто у вашій сім'ї вирішує, які газети й журнали виписувати?

А. Зазвичай вирішує дружина.

Б. Більшою мірою це залежить від дружини, але й від чоловіка теж.

В. Більшою мірою це залежить від чоловіка, але й від дружини теж.

Г. Зазвичай вирішує чоловік.

8. Із чиеї ініціативи ви частіше ходите в кіно, у театр?

А. З ініціативи чоловіка.

Б. В основному з ініціативи чоловіка, але буває, що й дружини.

В. В основному з ініціативи дружини, але буває, що й чоловіка.

Г. З ініціативи дружини.

9. Хто у вашій сім'ї грає з маленькими дітьми?

А. В основному дружина.

Б. Частіше дружина, але й чоловік теж.

В. Частіше чоловік, але й дружина теж.

Г. В основному чоловік.

10. Від кого у вашій родині залежить взаємна задоволеність інтимними відносинами?

А. В основному це залежить від чоловіка.

Б. Більшою мірою це залежить від чоловіка, але й від дружини теж.

В. Більшою мірою це залежить від дружини, але й від чоловіка теж.

Г. В основному це залежить від дружини.

11. Майже всі подружні пари час від часу зазнають труднощів в інтимних відносинах; як ви вважаєте, від кого це може залежати у вашій сім'ї (вільно або мимоволі) більшою мірою?

А. Частіше від чоловіка.

Б. Зазвичай від чоловіка, але й від дружини теж.

В. Зазвичай від дружини, але й від чоловіка теж.

Г. Частіше від дружини.

12. Чиї життєві принципи й правила (відношення до неправди, обов'язковість виконання обіцянок, неможливість запізнь й ін.) є визначальними у вашій родині?

А. Життєві принципи дружини.

Б. Як правило, дружини, але в деяких випадках і чоловіка.

В. Як правило, чоловіка, але в деяких випадках і дружини.

Г. Життєві принципи чоловіка.

13. Хто у вашій родині стежить за поведінкою маленьких дітей?

А. В основному це робить дружина.

Б. Частіше це робить дружина, а іноді й чоловік.

В. Частіше це робить чоловік, а іноді й дружина.

Г. В основному це робить чоловік.

14. Хто у вашій сім'ї ходить із дитиною в кіно, театр, на прогулянки й ін.?

А. В основному це робить чоловік.

Б. Частіше це робить чоловік, але й дружина теж.

В. Частіше це робить дружина, але й чоловік теж.

Г. В основному це робить дружина.

15. Хто у вашій сім'ї більшою мірою звертає увагу на самопочуття іншого?

А. Чоловік.

Б. Більшою мірою чоловік, але й дружина теж.

В. Більшою мірою дружина, але й чоловік теж.

Г. Дружина.

16. Уявіть собі таку ситуацію: в обох з вас з'явилася можливість перемінити роботу на більш високо оплачувану, але менш цікаву. Хто це зробить у першу чергу?

- А. Це зробить дружина.
- Б. Скоріше дружина, ніж чоловік.
- В. Скоріше чоловік, ніж дружина.
- Г. Це зробить чоловік.

17. Хто у вашій сім'ї займається повсякденними покупками?

- А. В основному чоловік.
- Б. Більшою мірою чоловік, але й дружина теж.
- В. Більшою мірою дружина, але й чоловік теж.
- Г. В основному дружина.

18. Хто у вашій сім'ї має більше підстав ображатися на байдужість, черствість, безтактність іншого?

- А. Чоловік.
- Б. Більшою мірою чоловік, ніж дружина.
- В. Більшою мірою дружина, ніж чоловік.
- Г. Дружина.

19. Якщо у вашій сім'ї виникнуть грошові труднощі, то хто – чоловік, чи жінка, займуться пошуками додаткового заробітку?

- А. Це зробить чоловік.
- Б. У першу чергу це зробить чоловік, але й дружина прийме в цьому участь.
- В. У першу чергу це зробить дружина, але й чоловік прийме в цьому участь.
- Г. Це зробить дружина.

20. Хто у вашій сім'ї планує, як і де провести відпустку?

- А. В основному дружина.
- Б. Частіше дружина, але й чоловік бере участь.
- В. Частіше чоловік, але й дружина бере участь.
- Г. В основному чоловік.

21. Хто у вашій сім'ї викликає представників різних ремонтних служб і веде з ними переговори?

А. В основному це робить дружина.

Б. Частіше це робить дружина, але іноді й чоловік.

В. Частіше це робить чоловік, але іноді й дружина.

Г. Зазичай це робить чоловік.

Стимульний матеріал до четвертої методики Куна – Макпартленда «Хто Я?».

Інструкція, яка додається до тесту: «Протягом 12 хвилин вам необхідно дати якомога більше відповідей на одне питання, що відноситься до вас самим: «Хто Я?». Постарайтеся дати якомога більше відповідей. Кожну нову відповідь починайте з нового рядка (залишаючи деяке місце від лівого краю аркуша). Ви можете відповідати так, як вам хочеться, фіксувати всі відповіді, які приходять вам у голову, оскільки в цьому завданні немає правильних або неправильних відповідей. Також важливо помічати, які емоційні реакції виникають у вас під час виконання даного завдання, наскільки важко чи легко вам було відповідати на це питання».